

ՄՈՒՇԵՂ ԼԱԼԱՅԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ

Հրատարակիչներ՝ Ազգայնական ակումբ «Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամ

Երեւան 2002

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ազգային գաղափարախոսության հիմնահարցերը-----3

- «Ազգային գաղափարախոսություն» հասկացության
ըմբռնումները, սահմանումը
- Ե՞րբ է առաջացել, պատմական ի՞նչ դրսեւորումներ ունեցել
- Ովքե՞ր են այն որոշելու
- Արդի վիճակը

Հայկական Դիմադրությունը՝ օրվա ազգային գաղափար-----8

Ազգային գաղափարախոսությունը եւ ազգային
անվտանգության համակարգը-----11

Ազգային գաղափարախոսության հիմնադրույթները-----13

Հայկական Բարձրավանդակը հայերի հայրենիքն է-----15

Ցեղի շարունակելիությունը եւ արյան մաքրության խնդիրը-----21

Գոյության կռիվը ազգերի կյանքում-----27

Ներցեղային բարոյականը եւ ազգային միասնության խնդիրը-----29

Ազգայինը եւ համամարդկայինը-----34

Հայ եկեղեցու խնդիրները-----38

Մեր հոգեբանական որոշ ախտերի մասին-----42

Մահվան եւ հավիտենության խորհուրդը-----46

Ազգային պետություն. ազգային եւ պետական
գաղափարախոսությունների հարաբերակցությունը-----51

Եզրափակում-----57

Հավելված-----58

ԱԶԳԱՅԻՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՅԻՄՆԱՅԱՐՑԵՐԸ

Սահմանումը, ըմբռնումները:

Յուրաքանչյուր կենսունակ՝ իր առաքելության գիտակցումն ունեցող ազգ, ելնելով սեփական աշխարհըմբռնումից, սահմանում է իր արժեքների համակարգը, նպատակներն ու իղձերը, նախանշում իր հարատեւման ռազմավարությունը, որոնց տեսաբանված ամբողջությունը հանդես է գալիս իբրեւ տվյալ ազգի գաղափարախոսություն: Այն նրա համար դառնում է մի տեսակ Ավետարան, որով նա առաջնորդվում է իր գոյության ընթացքում: Առանց այդ գաղափարախոսության, որեւէ ազգ կենսունակ չէ ազգերի գոյության պայքարում: Առանց դրա, նա դառնում է պատեհապաշտ՝ գործելակերպի մեջ անսկզբունք, նպատակի եւ անելիքի մեջ չկողմնորոշվող, եւ, հաճախ, իբրեւ դեպքերի խաղալիք, դուրս է մնում պատմության ասպարեզից. վկա՝ ազգերի գոյապայքարը: Այդ է ցույց տալիս նաեւ մեր պատմությունը, որի արյունոտ ու արցունքոտ էջերից շատերը արդյունք են սեփական գաղափարախոսության բացակայության եւ օտար արժեքների, ուսմունքների ազդեցության:

Այդուհանդերձ, Ազգային գաղափարախոսությունը (այսուհետեւ՝ Ա. Գ.) մեկ, ամբողջական փաստաթուղթ չէ, այլ՝ բազմաշերտ: Օրինակ, հրեական գաղափարախոսությունն իր մեջ ներառում է գաղափարական մի շարք համակարգեր՝ Թորա, Թալմուդ, Կաբբալա, Սիոնիզմ եւ այլն, որոնք թեւ ժամանակների ու շոշափվող հարթությունների առումով տարբեր են, բայց էաբանորեն նույնն են:

Հայկական գաղափարախոսության մեջ առկա է եւ Այբուբենը, եւ Էպոսը, եւ հայոց Աստվածաճանաչողությունը, եւ Ցեղակրոնությունը, եւ Տարոնականությունը... եւ ապագայում ստեղծվելիք արժեքավորը, որոնք ունենալով իրենց ուրույն տեղը գաղափարախոսության մեջ՝ ամբողջացնում են այն:

Մեզանում հաճախ է խոսվում Ա. Գ.-յան՝ կեղծ կամ իրական կատեգորիա լինելու առնչությամբ: Ա. Գ.-ը կեղծ հռչակողները, թերեւս, ելնում են նրանից, թե չի՛ կարող լինել մեկ, միասնական գաղափարախոսություն հայության բոլոր անդամների կամ հատվածների (իմա՝ հայ ժողովրդի) համար: Մենք էլ ենք պնդում, որ չկա՝ համընդհանուր գաղափարախոսություն բոլոր հայ կոչվողների (օրինակ՝ ազգասերի ու ազգադավի, աշխատավորի եւ թալանչիի) համար: Բայց անպայմանորեն կան ընդհանրական գաղափարներ եւ արժեքներ (Հայրենիք, Անկախություն, Լեզու, Մշակույթ եւ այլն) բոլոր այն հայորդիների համար, որոնք շատ թե քիչ պարտավորվածություն են զգում Ազգի եւ Հայրենիքի հանդեպ: Իսկ Ա. Գ.-ը, մեկ այլ ձեւակերպմամբ, այդ ընդհանրական՝ Ազգի անդամներին իրար հոգեպես կամ գիտակցորեն կապող, շաղկապող գաղափարների ու արժեքների համակարգն է: Թյուրիմացությունը (եթե այն, իհարկե, միտումնավոր չէ) նրանումն է, որ «Հայ ազգ»-ի մեջ ոմանք ներառում են բոլոր հայանուններին (իրականում նկատի ունենալով հայ ժողովուրդը), իսկ մենք՝ հայ մնալ կամեցողներին, հայորեն ապրել ձգտողներին (այսինքն՝ հայ ազգը):

Վերոնշյալը, նաեւ, «ազգ» եւ «ժողովուրդ» եզրերը շփոթելու, դրանք չտարբերակելու ակնառու օրինակ է, ինչը պարտադրում է վերացնել այդօրինակ հասկացությունների՝ մեզանում առկա խառնաշփոթը, տալով դրանց սահմանումն ու տարբերակումը:

Ե՞րբ է առաջացել Ա.Գ.-ը:

Մեր կարծիքով, Ա.Գ.-ը՝ իբրեւ ազգային գաղափարների համակարգ, իբրեւ Ազգի առաքելության իմաստաբանություն, գոյություն ունի ի սկզբանե, Ազգի ծնունդի հետ, եւ խնդիրը ո՛չ թե այն ստեղծելը, այլ՝ ճանաչելը, հայտնագործելն է:

Պատմական ի՞նչ դրսեւորումներ է ունեցել:

Ցավոք, մենք չգիտենք, արդյո՞ք եղել է ձեւակերպված գաղափարական համակարգ նախաքրիստոնեական Հայաստանում՝ մեհենական իմաստություններում: Գիտությունն այդ մասին առայժմ բան չի ասում: Իսկ միջնադարյան կամ նորդարյան հայ իմաստասիրական միտքը, բացառությամբ աննշան առկայծումների, կարելի է ասել, այդ բնագավառում մնաց ամուլ: Այս շրջանում մեզանում գաղափարա-խոսական շատ թե քիչ ամբողջական ազգային համակարգերի գոյության մասին պետք է արտահայտվել մեծ վերապահությամբ: Ավելի ճիշտ կլինի խոսել՝ այդ շրջանում ազգային այս կամ այն գաղափարի բյուրեղացման, դրա իրացումը որպես նպատակ դարձնելու մասին: Որպես այդպիսին առավել ցայտուն էին սեփական

ինքության պահպանման (հայ-քրիստոնյայի) եւ դրան միտված՝ «վասն հավատո եւ հայրենյաց» նահատակվելու գաղափարախոսությունը, ինչպես նաեւ՝ օտարի լծից ազատագրվելու եւ սեփական պետություն ունենալու գաղափարա-խոսությունը: Հասկանալի է, որ այստեղ գաղափարախոսության գոյության մասին խոսելը պայմանական է:

Նորագույն ժամանակներում եղան ամբողջական գաղափարական համակարգեր տալու հաջողված փորձեր, որոնց շարքում հատկապես պետք է առանձնացնել Գարեգին Նժդեհի, Հայկ Ասատրյանի եւ այլոց կողմից ձեւակերպված Ցեղակրոնությունը եւ Տարոնականությունը: Ինչեւէ, ամբողջական հայկականության տեսությունը դեռ պիտի վերակերտվի:

Ո՞վ է որոշելու այդ գաղափարախոսությունը:

Ոմանք, տուրք տալով ամբոխավարությանը, պնդում են, թե ժողովուրդը պետք է որոշի՝ ո՞րն է իր Ա.Գ.-ը, եւ իբրեւ դրա իրականացման միջոց, առաջարկում են հետեւյալը. թող ժողովուրդը ընտրությունների միջոցով նախընտրի այս կամ այն կուսակցության գաղափարախոսությունը, որն էլ նրա համար կդառնա Ա. Գ.: Հարկ չենք համարում հիմնավորել, թե որքան անլուրջ եւ ամբոխին դուր գալու ձգտում ունի այս մոտեցումը:

Ազգի մտավոր ընտրանին է մշակողն ու ամբողջացնողը Ա.Գ.-յան, որն էլ ազգի մնացած անդամների համար դառնում է աշխահընկալման հիմք, կյանքի կողմնորոշիչ: Իսկ մտավոր ընտրանին, անշուշտ, չի որոշվում ընտրությունների ու քվեարկությունների միջոցով, այլ՝ ձեւավորվում է բնական ընտրության ճանապարհով: Ընտրյալներն ի հայտ են գալիս հատկապես պատմության անկյունաքարների ժամանակ, եւ շնորհիվ իրենց մտավոր ու բարոյական կարողականության՝ բնականորեն դառնում տվյալ ազգի մտավորականներ:

Արդի վիճակը:

Հայ կյանքում այսօր առկա համակարգային ճգնաժամը, մեր խորին հանգամանք, հետեւանք է արժեքների սեփական համակարգի չհաստատման, որի արդյունքում՝ հայությունը, համատարած կապկումի պայմաններում, դառնում է անդիմագիծ: Ա. Գ. վերաբերյալ շուրջ 10-ամյա խոսակցությունները կարծես մտել են փակուղի: Նախորդ իշխանությունների կողմից այն միանշանակորեն մերժվում էր: Ներկա իշխանությունների համար Ա.Գ. խնդիրն օրակարգի հարց չէ:

Մեր պետությունն առ այսօր չի ասում իր քաղաքացուն, թե ո՞րն է նրա կյանքի իմաստը, ինչո՞ւ ինքը պիտի հայ մնա, ապրի Հայրենիքում, դրա համար մեռնի՝ զոհաբերի՝ հանուն սերունդների, կամ՝ ի՞նչ ասել է լինել լա՛վ քաղաքացի, լա՛վ հայ...

Սրանք կենսական հարցադրումներ են, որոնց պատասխանները պետք է փնտրել հոգեւոր-բարոյական արժեքների հարթության մեջ: Այդ պատասխաններն են կանխորոշելու մեր անելիքը, իմաստավորելու՛ մեր պատմական ընթացքը:

Մեզանում դեռ չի գիտակցված, որ ամեն մի բարեփոխում սկսվում է մարդուց՝ նրա հոգեբարոյական կերպարի ձեւավորումից: Քանզի, եթե մարդու՝ իբրեւ հայի եւ Հայաստանի քաղաքացու համար չի սահմանված բարոյական արժեքների համակարգ եւ դրանից բխող վարքի կանոններ, ու այդ ամենը չի հասցված նրա սրտին եւ ուղեղին, անընդհատ պիտի գանգատվենք օրենքների չգոյությունից, դրանց անկատարությունից, տնտեսական ոչ ճիշտ քաղաքականությունից, դատական համակարգից, աշխարհագրական դիրքից, ճակատագրից..., Աստծուց:

Հայաստանում այսօր չկա՛ որեւէ ազդեցիկ հասարակական ուժ, որի գործունեությունը հիմնվեր Ա.Գ.-ան վրա: Նույնիսկ քաղաքական այն ուժերը, որոնք սովորաբար հանդես են գալիս դրա գոյության եւ պետականորեն անհրաժեշտ լինելու օգտին, այսօր գործի եւ գաղափարի ներդաշնակեցման դժվարին խնդրի առաջ են:

Հայ եկեղեցին, որ Ա.Գ.-յան ամբողջական կրողի հավակնություններ ուներ, ներկայումս նախընտրել է աշխարհիկ խնդիրների ոլորտը, վտանգելով իր՝ հոգեւոր հաստատության լինելու հանգամանքը:

Իսկ մտավորականությունը: Այսօր Հայաստանում մտավորա-կանություն՝ որպես ազգային-հոգեւոր դաշտում գործող, իրար ընդհանուր գաղափարով շաղկապված մի համախումբ, ցավոք, չկա՛: Կան անհատ մտավորականներ, որոնք այս կամ այն կերպ փորձում են Ա.Գ.-յան թեման օրակարգի հարց դարձնել:

Այսպիսով, մեզանում Ա.Գ.-յան կյանքի կոչումը՝ շուտափույթ լուծման ենթակա չէ: Թվենք պատճառներից մի քանիսը:

Նախ, Ա.Գ.-յան ամբողջացումը տքնաջան եւ հետեւողական աշխատանք է, մի բան, որը մեր երկրում այսօր հազվադեպ է պատահում: Այն պահանջում է որոշակի կարծրատիպերի

հաղթահարում եւ աշխարհայացքային նոր մոտեցումներ, ինչը դժվարություններ է ստեղծում պետական, կուսակցական ու եկեղեցական կաղապարված վերնախավի համար:

Մյուս կողմից, Ա.Գ.-ը հաստատելիս, պետք է այն գործադրել: Գաղափարախոսությունն արժեւորվում է, եթե դրա կրողներն ու հավատավորները լծվում են այն իրականացնելուն եւ գործում դրա հռչակած բարոյական արժեքներին ու սկզբունքներին համապատասխան: Հասկանալի է, որ նման ներդաշնակ վիճակ ունենալու համար՝ դեռ պետք է երազել:

* * *

Ա. Գ.-յան առիթով, հաճախ է արծարծվում «Ազգային գաղափար» եզրը: Ոմանք այդ եզրի տակ հասկանում են Ազգի գերնպատակ, առաքելություն եւ գաղափարախոսությունը կառուցում դրա շուրջ:

Մենք ելնում ենք կառուցվածքային հետեւյալ մեկնակետից. նախ հարկ է ունենալ սեփական առաքելության գիտակցմամբ սահմանված՝ ազգային գերնպատակ,* տեսլական (իդեալ), դրանից բխող գաղափարախոսություն (իդեալոգիա) եւ օրվան պատշաճ Ազգային գաղափար (իդեա):

Անշուշտ, Ա. Գ.-ը նաեւ ազգային գաղափարների համախումբ է, սակայն ազգերի պատմության անկյունաքարային ամեն ժամանակահատված առաջ է մղում մեկ կամ մի քանի գաղափարներ, որոնք, պատմական ընթացքի այդ պահին, իրենց ձգողական ուժով տվյալ ազգի համար դառնում են ոգեշնչման աղբյուր, պայքարի ուղենիշ: Եվ իրենց կենսունակությունը չկորցրած ազգերի մտավոր կամ քաղաքական ընտրանին վճռորոշ պահերին, սեփական կոչումին հավատարիմ, պարտավոր է առաջադրել իր ժամանակի Ազգային գաղափարը: Օրինակ՝ հայության համար անցյալ դարավերջին իբրեւ ազգային գաղափար առաջադրվեց Արեւմտահայոց ազատագրությունը, եւ այդ գաղափարի շուրջ ձեւավորված ուժերը հանդիսացան առավել ազդեցիկը հայ հասարակական կյանքում: 1988-ի առաջնային գաղափարը Արցախի վերատիրումն էր, ապա՝ Անկախությունը, եւ այդ գաղափարները շեփորող ուժերը դրսեւորվեցին՝ իբրեւ համեմատաբար կենսունակ քաղաքական դաշտում: Այնուհետեւ հայությունը ունակ չգտնվեց կամ չհասկացավ կարեւորությունը՝ առաջադրելու նոր Ազգային գաղափար, թեւ, այդպիսին կարող էին լինել՝ ազատագրված հայրենի տարածքների վերաբնակեցումը, հայրենադարձությունը..., եւ բնականաբար, չունեցավ նոր ժամանակներին համապատասխան հասարակական ընտրանի:

Ո՞րն է այսօրվա Ազգային գաղափարը: Ըստ մեզ, այսօրվա մեր առաջնահերթ գաղափարը Հայոց ազգային գոյությանը սպառնացող՝ հոգեւոր-գաղափարական, քաղաքական, տնտեսական եւ տարաբնույթ ազդեցություններին համահայկականորեն դիմակայելն է՝ Հայկական Դիմադրությունը, քանզի պատմականորեն ստացվել է այնպես, որ առանց օտար-այլասերիչ ազդեցությունների դեմն առնելու, դրանց ներխուժմանը դիմակայելու, ասել է՝ թե առանց մեր ազգային ամրոցը կառուցելու, մենք անկարող կլինենք կայանալ իբրեւ հայկական պետություն, իբրեւ սեփական արժեքներով հարատեւող ազգ:

* Մեր գերնպատակ-առաքելությունը մենք հասկանում եւ սահմանում ենք այսպես. սեփական Ոգու զարգացմամբ եւ Հայ Ցեղի հավիտենության ապահովմամբ՝ Բացարձակին ու Հավերժին, որ է՝ Արարչին մերձենալը:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴԻՄԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ՝
օրվա ազգային գաղափար

Այսօր հայության առաջ վերստին դրված է սպառնագին հարցը՝ «ո՞ւր ենք գնում»: Իսկ մենք չգիտենք ո՞ւր ենք գնում, քանզի չենք ճշտել, թե «ի՞նչ ենք ուզում»: Մեր նախնիներն ասում եւ պատգամում էին, որ մենք ուզում ենք մի երկիր-Հայաստան՝ իր բնական սահմաններով, ուր Հայն ապրի ինքնիշխան եւ իր բարոյականին համապատասխան: Նրանք ավանդում էին նաեւ, որ դրա համար հարկ է մշտապես պայքարել եւ Կյանքի մարտադաշտ հասցնել պայքարի՝ սերունդ:

Այսօր մենք խարխափում ենք անորոշության մեջ: Դեռ չճշտած՝ թե ի՞նչ երկիր ենք ուզում, «կառուցում» ենք պետություն: Ո՞րն է արժեքների մեր համակարգը, հանում որի հաստատման պարտավոր ենք պայքարել: Հայ մարդու ինչպիսի՞ կերպար ենք ակնկալում, որի միջոցով պետք է իրականություն դարձնենք ազգային պետությունը:

Իսկ մեր փոխարեն այդ բացերը յուրովի լրացնում են աշխարհի այսօրվա տերերը: Նրանք «դեմոկրատական» պետության, «քաղաքացիական» հասարակության եւ «ազատ» մարդու

իրենց արժեքներն են մեզ պարտադրում*: Արդյունքում, մեր պետական կառույցները, «գլոբալիզացիայի» օրենքով, լրիվ կախվածության մեջ են համաշխարհային օլիգարխներից, մեր հասարակությունը կուրորեն կապվում է հոգեզուրկ «ամերիկանիզմը», հայ մարդը դառնում է «տնտեսական» էակ, կենսաբանական ռոբոտ, որի նյութական բարեկեցությունը եւ դրա առաջնային միջոց նկատվող փողը՝ հռչակված են իբրեւ գերագույն արժեքներ:

Ու այս ընթացքով, ստացվելու է այնպես, որ շատ շուտով «ընտանիք», «բարոյականություն», «ավանդույթ», «ազգ», «հայրենիք» եւ նմանօրինակ՝ հոգեւոր բովանդակությամբ հասկացությունները որակվելու են՝ իբրեւ «հետադիմական», իսկ աղանդավորներն ու միասեռականները, պացիֆիստներն ու դասալիքները, ծախվածներն ու կեղեքիչները ձեւավորելու են մեր հասարակության «վերնախավը»:

Մեր ազգային դիմադրողականությունը չի գործում: Մենք բնավ չենք դիմադրում թշնամուն եւ մեզ հանձնել ենք նրա ողորմածությանը: Իսկ թշնամին մենք է ու անողոք:

Սակայն հայությունը օտարի լուծ է կրել, բայց այն հաղթահարել, խավարի դարեր է տեսել ու վերածնվել, եղեռն է տարել, բայց հարատևելու կամք դրսևորել...

Աշխարհն ինքը ճգնաժամի մեջ է, եւ ամենազոր Բնությունը պահանջում է արժեքների վերարժեւորում: Բարոյական արժեքների հեղաշրջում, հոգեւոր հեղափոխություն. ահա՛ ժամանակի պահանջը:

Մենք տեսնում ենք հայության կրավորական կեցվածքը, մեծ վտանգի հանդեպ նրա անտարբերությունը, բայց գիտենք, որ օրհասական պահերին, երբ դրվել է էության կամ գոյության խնդիր, նա միշտ էլ ապավինել է իր ազատատենչ Ոգու դիմադրականությանը. եւ ահա՛ վերստին ելքը տեսնում ենք Հայկական Դիմադրության մեջ:

Հայության հավաքական դիմադրության ձեւավորում՝ ընդդեմ օտար հոգեբարոյական, քաղաքական, տնտեսական ներխուժման. դիմադրություն՝ հանուն սեփական արժեքային համակարգի հաստատման. սա՛ է այսօրվա մեր Ազգային Գաղափարը:

Հայկական Դիմադրությունը, այսպիսով, կոչված է թե՛ Հայրենիքում, թե՛ Սփյուռքում դիմակայելու մեր ազգային գոյությանը (եւ առաջին հերթին՝ էությանը) սպառնացող օտար ազդեցություններին՝ հաստատելու համար հայկական արժեքային համակարգի վրա հիմնված ինքնիշխան կենսածեւ: Հանուն սեփական ինքնության հաստատման՝ դիմակայել օտարի ներխուժմանը. սա՛ է Հայկական Դիմադրության խնդիրը:

Հայկական Դիմադրության գաղափարն ընկալելի է բոլոր հայրենազգաց հայորդիների համար՝ անկախ դավանանքից ու քաղաքական համոզումից, անկախ սոցիալական դիրքից եւ աշխարհում գտնվելու վայրից, քանզի արտաքին վտանգի առաջ (լինի այն ֆիզիկական ոչնչացում, թե բարոյական այլասերում), բոլորը հավասար են իբրեւ հայեր: Վկա՛ 1915-ը, վկա՛ Սփյուռքը: Այս տեսակետից, Հայկական Դիմադրության գաղափարը իշխանամետ եւ ընդդիմադիր դաշտերից վեր է. այն դրանք ներդաշնակող, ընդհանրացնող է:

* Արեւմտյան քարոզչությամբ մեզանում ձեւավորվում են ստերեո-տիպեր, որոնցում կեղծիքն այնքան էլ բացահայտ չէ, եւ որոնց հաղթահարումը մեզ համար առաջնային խնդիր է: Այսպես, օրինակ՝ մերժելով բնական բազմազանությունը եւ պարտադրելով աշխարհին միօրինակություն, սահմանվում է նաեւ կեղծ բազմազանության սկզբունքը. ըստ այդմ, հասարակության մեջ, ասենք, կրոնախելերն ու միասեռականները նույնքան տեղ ունեն, որքան հոգով ու մարմնով առողջները: Իհարկե, սա էլ բազմազանության դրսևորում է, բայց անբնական եւ աններդաշնակ. ապահայրենացած աղանդավորն ու հայրենակրոն մարտիկը երբեք բնականորեն ներդաշնակելի չեն: Կամ՝ ազգերին մեկ աշխարհայացք պարտադրելով, հռչակվում է կարծիքների ազատություն: Բազմաթիվ թերթեր, կուսակցություններ, ռադիո եւ հեռուստաալիքներ ազատորեն արտահայտում են իրենց կարծիքը, բայց հենց այդ տեղեկատվական հեղեղով է խլացվում արեւմտյան այսօրվա արժեքային համակարգին ընդդիմացող կարծիքը, որին վերապահված է լուսանցքային դեր:

Առհասարակ, արեւմտյան քարոզչության ժամանակակից տեխնոլո-գիաները բավական նուրբ են, եւ, որպես կանոն, մենք դրանց կործանարար ազդեցությունը հասկանում ենք կատարված իրողություններից հետո: Օրինակ, եթե ասենք, որ արտաքին հարձակումն այսօր մեզ վրա բոլոր ուղղություններով է, միգուցե շատերի տարակուսանքը շարժենք, որովհետեւ պատերազմ՝ մեզանում շատերը դեռեւս հասկանում են միայն ռազմական գործողություններ: Այնինչ, մենք ամեն օր տանուլ ենք տալիս պատերազմները ինֆորմացիոն, հոգեւոր,

տնտեսական եւ այլ ոլորտներում: Եվ քանի դեռ չենք ընդունել տոտալ պատերազմի փաստը եւ, հետեւաբար, դրան դիմակայելու խնդիր չունենք, անընդհատ կորուստներ ու անհաջողություններ ենք արձանագրելու: Կամ օրինակ, հարց տվե՞լ ենք մեզ, թե բնակչության ի՞նչ թվաքանակ են պլանավորել Հայաստանի համար գլոբալիզացիայի այսօրվա ճարտարապետները եւ ինչո՞ւ են նրանք բոլոր հնարավոր միջոցներով խրախուսում արտագաղթը (մենք բնավ հակված չենք անտեսելու արտագաղթի ներքին պատճառները, որոնք պակաս էական չեն): Բնակչության, ավելի շուտ՝ բնիկ տարրի այնպիսի՝ թվաքանակ, որի պայմաններում հասարակական եւ ազգային դիմադրության հնարավոր օջախները կանխատեսելի ու վերահսկելի են. այնպիսի՝ թվաքանակ, որից հետո անխուսափելիորեն առաջանալու է աշխատուժի պակաս, ինչը լրացվելու է այլազգի էժան աշխատուժով (սույն երեւույթը բնորոշող նույնիսկ հատուկ եզր կա՝ լիբանանիզացիա): Կարճ ասած, ունենալու ենք ազգերի, կրոնների խառնարան՝ մինի-Ամերիկա:

Այս առումով, Արեւմուտքը հաջողում է հայության ներուժը պարպել ներքին պայքարներում՝ մեր արտաքին ճակատը լրիվ բաց պահելով իր ներխուժման համար: Հետեւաբար, մեր բոլոր քայլերն այսուհետ պետք է բխեն վերջնական նվաճման շեմին կանգնած ու արտաքին ներխուժմանը համակողմանիորեն դիմակայելու դատապարտված երկրի ու ժողովրդի կարգավիճակից, որքան էլ ծանր լինի այդ կարգավիճակի ինքնա-խոստովանումը:

ԱԶԳԱՅԻՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ

Ա. Գ.-յան խնդրին զուգահեռ, շատ է խոսվում ազգային անվտանգության համակարգի, ավելի շուտ՝ դրա հայեցակարգի մասին: Վերջինս, ըստ մեզ, Ա. Գ.-յան իրացման մեխանիզմն է, եւ անհեթեթ է խոսել դրա մասին՝ առանց իր գաղափարախոսական հիմնավորման: Ազգային արժեքների ու շահերի պաշտպանությունը կամ վտանգների ու սպառնալիքների հաղթահարումը, բնականաբար, գաղափարա-խոսական ելակետ պիտի ունենան: Չիմաստավորած հայ մարդու կամ պետության գոյությունը, բարբառել դրա անվտանգության շուրջ՝ անլուրջ է:

Ըստ այդմ, Ազգային անվտանգության հայեցակարգը պարտա-դրորեն պիտի ունենա աշխարհայացքային-գաղափարախոսական ներածականը, որում պետք է շարադրվեն հայության նպատակները, իղձերը, առաքելությունը, իմաստավորվի մեր տեղը աշխարհում՝ ազգերի ընտանիքում: Այնտեղ պետք է սահմանվեն այն արժեքները, որոնց անվտանգությունը պետք է ապահովվել, եւ վտանգները, որոնցից պետք է պաշտպանվել:

Մի քանի խոսք դրանց մասին:

Իբրեւ առաջնագույն արժեքներ հանդես են գալիս ԱԶԳ-ը (բնականաբար, իր ինքնության տարրերով՝ հավատ, լեզու, մշակույթ, պատմություն, կենցաղ) եւ ՀԱՅՐԵՆԻՔ-ը, ապա՝ այդ արժեքները բնականից կրող ու գործադրող, դրանց դպրոց ու դարբնոց հանդիսացող հաստատությունները. ընտանիք, դպրոց (կրթարաններ), եկեղեցի, պետություն:

Առաջնահերթ վտանգների թվում պետք է առանձնացնել՝

- աշխարհաքաղաքացիությունը (կոսմոպոլիտիզմ),
- դասակարգային, կրոնական եւ քաղաքական հատվածականությունը,
- բնականոն կենսակերպի այլասերումները,
- զինապարտությունից խուսափումը,
- Հայաստանի ժողովրդագրական եւ էթնիկ հաշվեկշռի խախտումը,
- ազգային կյանքում սոցիալական բեւեռացումները,
- աշխարհի միօրինակացումը (գլոբալիզացիա),
- միջազգային եւ օտարերկրյա կառույցներից՝ Հայաստանի կախվածության մեծացումը,
- մեզ թշնամի երկրների (մասնավորապես, Թուրքիայի եւ Ադրբեջանի) հզորացումը...

Հայեցակարգի գաղափարախոսական մասում պետք է իմաստավորվի յուրաքանչյուր հայորդու տեղը Ազգային անվտանգության համակարգում, ինչպես նաև՝ հաստատագրվեն այդ համակարգի (որը ներառում է ազգային եւ հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտները) հիմնական բաղկացուցիչները.

- պետական անվտանգություն,
- սփյուռքահայոց անվտանգություն,
- կորսված Հայրենիքի անվտանգություն:

ԱԶԳԱՅԻՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒՅԹՆԵՐԸ

Ա.Գ.-յան հիմքում չեն կարող դրվել ներմուծված արժեքներ, օտար ուսմունքներ կամ դրանց պատճենումներ, քանզի մի ազգի հարատեւումը իրականանալի է միայն սեփական, այլ ոչ փոխառյալ գաղափարներով: Եվ այս առումով, Ա.Գ.-ը աշխարհընկալման համակարգ է, որ բխում է տվյալ ազգի էությունից:

Ա.Գ.-ը պետք է կարողանա պատասխանել հետեւյալ հարցերին. ո՞վ ենք մենք, ո՞րն է մեր տեղը աշխարհում՝ ազգերի ընտանիքում, կամ՝ ո՞րն է մեր պատմության խորհուրդը եւ ի՞նչ առաքելություն ունենք:

Ա.Գ.-յան աշխարհայացքային հիմքում պետք է դրվեն Ցեղի* եւ Հայրենիքի հավիտենարժեք գաղափարները:

Հարկ կա, անշուշտ, մեկնաբանելու այդ գաղափարները:

Ցեղային իմաստաբանությունն ասում է. մենք Արարչի** կամոք արարված ենք իբրեւ ինքնատիպ՝ Հայ տեսակ եւ գոյություն ունենք արարչագործության սկզբից: Ահա՛ այս ինքնատիպության հավիտենացումը եւ դեպի Արարիչ հավիտենական ձգտումը՝ Ա.Գ.-յան մեջ պետք է հաստատագրվի իբրեւ ազգային գերնպատակ-առաքելություն:

Այսպիսով, Ա.Գ.-ը պիտի հաստատի մեր արարչագործ ծագումը (մեր ծագման կամ կազմավորման սկիզբը չկապելով որեւէ պատմական իրադարձության հետ), եւ իբրեւ տեսակ՝ մեր նախաստեղծ (այլ ոչ տարբեր ցեղերի խառնումից առաջացած) լինելու հանգամանքը***:

Հայ ցեղին ի վերուստ հատկացված բնատարածքը, հողագնդի այն կտորը, որին են միայն հարազատ եւ բնիկ մեր Մարմինն ու Ոգին, Հայկական Բարձրավանդակն **** է, որից դուրս՝ ոգու եւ բնատարածքի անհամատեղելիության պայմաններում, հայը ենթակա է այլասերման, ուժացումի:

Բնատարածքի հետ կապված, Ա.Գ.-յան մեջ պետք է տրվի ամբողջական, բնական Հայաստանի սահմանումը եւ, ըստ այդմ, հիմնավորվեն հայրենատիրական՝ Հայրենիքի կորսված տարածքների վերատիրման, մեր ձգտումները:

* Մեզ համար «Հայ ցեղ» եւ «Հայ ազգ» հասկացությունները նույնանում են, քանզի Հայ ազգն իր մեջ ամփոփում, ներառում է ոչ թե մի շարք ցեղերի, ինչպես դա ազգերի մեծ մասի մոտ է, այլ նույն ինքը Հայ ցեղն է՝ պատմական բնաշրջում ապրած:

** Աստծո (Արարչի) գաղափարի տակ մենք հասկանում ենք տիեզերաստեղծ մի Ուժ, բարձրագույն մի էություն՝ Հավիտենական, Բացարձակ եւ Կատարյալ:

*** Դրանից ամենեւին էլ չի հետեւում, թե աշխարհում միայն հայերս ենք նախնական տեսակ: Կարծում ենք նաեւ, որ պետք չէ այստեղ չափից ավելի տուրք տալ գիտականությանը, քանզի, հատկապես նման հարցերում, գիտության խոսքը վերջնական չէ: Եթե ճապոնացիները կամ հրեաները սպասեին, թե ե՞րբ է գիտությունը հիմնավորելու իրենց, այսպես ասած, աստվածային ծագումը, ապա դժվար թե նրանք մինչ այժմ գաղափարախոսություն ունենային: Թեեւ՝ գիտությունն արդեն մասամբ ընդունում է, որ Հայկական լեռնաշխարհը նախահայրենիք է, իսկ այնտեղի բնիկները նախաստեղծ ցեղ՝ այսպես կոչված հնդեվրոպացիների (արիացիների) համար: Ի դեպ, արիացիների եւ արիականության մասին:

Մենք կարծում ենք, որ ոչ թե սկզբում եղել է ինչ-որ արիական (հնդեվրոպական) հանրություն, որի մեջ մտել է նաեւ հայկականը, այլ՝ արիականությունը հայկական քաղաքակրթության դրսեւորումն է այնպես, ինչպես հելենիզմը՝ հունականի: Արիականությունը, այսպիսով, հայկական աշխարհայացքից բխող՝ համամարդկային բարոյական արժեքների ու

տիեզերաճանաչման համակարգն է, որը շնորհիվ Հայկական Բարձրա-վանդակից քաղաքակրթական-մշակութային արժեքների տարածման, ընդգրկել է եվրասիական զգալի տարածքներ:

**** Իսկ ո՞վ է որոշում՝ ո՞րն է Հայկական Բարձրավանդակը, որո՞նք են նրա բնական սահմանները: Կան անհատականություններ, որոնք ունեն հոգեւոր ունակություններ եւ կարող են, այսպես ասած, վերելից նայել երկրին եւ մեր հայրենիքը նշմարել որպես մի լեռնային կղզի՝ խիստ որոշակի բնաշխարհագրությամբ, յուրահատուկ կենսադաշտով, այնտեղ ապրող մարդկանց եւ բնության ներդաշնակ, էներգետիկ կապով: Այդ մարդիկ եզակի են (օր.՝ Գարեգին Նժդեհը, Հայկ Ասատրյանը): Մենք պարզապես հավատում ենք նրանց այդ մարգարեացմանը:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐՁՐԱՎԱՆԴԱԿԸ ՀԱՅԵՐԻ ՀԱՅՐԵՆԻՔՆ Է (կամ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ՝ ՀԱՅԵՐԻՆ)

«Հայկական բարձրավանդակն է Հայոց պատմության գլխավոր թատերավայրը եւ դա է պատկերվում ու զգացվում իբրեւ մեր ամբողջական հայրենիք՝ անկախ ազգագրական պայմաններից եւ ժամանակների քաղաքական սահմանագծումներից»:

Հայկ Ասատրյան

Մարդու եւ աշխարհագրական միջավայրի փոխադարձ կապը վաղուց հաստատված է գիտությամբ: Այս իմաստով, ինչպես ուսուցանում է Տեղային աշխարհայեցողությունը, Ազգը եւ Հայրենիքը Բացարձակի ու Հավերժի հարթության մեջ կազմում են մեկ, անքակտելի ամբողջություն. Հայաստանը մնայուն հայրենիք է միայն հայերի համար, իսկ հայը հարատելի է միայն Հայաստանում: Ըստ այդմ, երբ մասնատված է հայոց հայրենիքը, խաթարված է նաեւ հայի էությունը, եւ քանի դեռ չունենք ամբողջական Հայաստան, հոգեբանորեն, հետեւապես եւ դիմագծորեն մնում ենք աղճատված:

Իսկ ո՞րն է այդ բնական Հայաստանը՝ հայոց հավիտենական հայրենիքը, որին, ինչպես ծնողին, չեն ընտրում:

Տեղային աշխարհայեցողության մեջ առկա է տարբերակումը պատմական ու բնական Հայաստանի: Առաջինը պատմա-ազգագրական հասկացություն է, որով՝ հարափոփոխ, ենթակա սեղմումի կամ ընդլայնումի: Կա, սակայն, բնական Հայաստանը՝ որպես բնաշխարհագրական ըմբռնում, խիստ որոշակի բնական սահմաններով, որով եւ անփոփոխ: Դա բնաշխարհագրական այն անբաժանելի ամբողջությունն է, շրջապատի նկատմամբ բարձրադիր «լեռնային կղզին», որն աշխարհագրական գիտության կողմից կոչվում է Հայկական բարձրավանդակ: Հայկական բարձրավանդակը Աստծուց կամ Բնությունից հայերիս տրված այն հողակտորն է, որին են միայն հարազատ եւ բնորոշ մեր հոգե-մարմնական գծերը: Սա այն բնատարածքն է, հայերիս միակ եւ կայուն «անվտանգության գոտին», որից դուրս այլ «հայրենիքներ» փնտրելը ազգային ինքնասպանություն է, որից դուրս՝ ոգու եւ բնատարածքի անհամատեղելիության պայմաններում, հայը ենթակա է վատասերումի, ձուլումի:

Պատկերացրեք, որ հայերը, թեկուզ հոժ զանգվածներով եւ մեկուսացված, ապրում են, օրինակ, Մադագասկարում, ուր չեն տեսնում եւ չեն տենչում Արարատն ու Սեւանը, Արագածն ու Արաքսը, ապրում են տեղի բնական պայմաններից թելադրված կենցաղով, բարձրաբերձ լեռների փոխարեն՝ անծայրածիր օվկիանոսն է դառնում նրանց մտքի եւ հոգու երեւակայության սնուցիչը, փոխվում է նրանց դիմագիծը եւ այլն. անվիճելի է, որ նրանք աստիճանաբար կհեռանան իրենց էությունից ու կենթարկվեն տեսակափոխումի:

Քաղաքական սահմանագծումներով, Հայկական բարձրավանդակի մեծ մասն այսօր մերը չէ. ազգագրական պայմանները եւս ի նպաստ մեզ չեն՝ Արեւմտահայաստանը գերազանցապես բնակեցված է թուրքերով եւ քրդերով: Բայց արդյո՞ք այդ կորսվածը դադարում է Հայոց հայրենիք լինելուց: Դիմենք Նժդեհի խորհրդին. «Իմ երկիրը ժամանակավորապես մնալով օտար լծի տակ, չի՛ կարող դառնալ այդ օտարի Հայրենիքը, քանզի Արեւելքի անուղղա խուժը, որ թրքություն կկոչվի, ոչինչ ունի տված այդ երկրին - ո՛չ մեծ մեռելներ, ո՛չ միտք, ո՛չ զգացում... այն ամենը, որ աննյութեղեն Հայրենիքը կստեղծե»: Ահա՛ թե ինչու է Տեղակրոնությունը նշանաբանում՝ «Հայաստանը՝ հայերին», որ ասել է՝ Հայկական բարձրավանդակը միայն Հայ՝

ցեղի հայրենիքն է: Այլ կերպ ասած՝ Հայկական բարձրավանդակի նկատմամբ հայրենատիրոջ (կուզեք՝ սեփականատիրոջ) մենաշնորհ իրավունքը հայերինն է:

Վերն ասվածից հետևում է նաև, որ Հայկական բարձրավանդակի ամբողջական սահմաններում (իմա՝ ողջ բարձրավանդակին տիրելով) միայն մենք կարող ենք իբրև ազգություն եւ պետություն ներդաշնակորեն զարգանալ ու հարատևել: Հայկական բարձրավանդակի՝ Առաջավոր Ասիայի այս ռազմավարական բանալու ամբողջական ձեռքբերումով է միայն Հայաստան պետությունը հնարավորություն ստանում ունենալու աշխարհառազմավարական նշանակություն. այն վերստին դառնում է տարանցիկ ուղիների խաչմերուկ, հսկում առաջավորասիական չորս խոշոր գետերի ակունքները (հանգամանք, որը զգալի դեր է խաղում՝ այսօր Թուրքիան դարձնելու տարածաշրջանում գերիշխող), ինչպես եւ, որ պակաս կարելու չէ, տեր դառնում շատ ժողովուրդների բաղձանք հանդիսացող մեր փարթամ արտավայրերին (մի գրեթե անտեսված իրողություն, որը էական է հանդիսացել քոչվոր մի շարք ցեղերի՝ մեր բարձրավանդակում վերջնական հանգրվան գտնելու գործում): «Հայկական լեռնաշխարհը ներկայացնում է աշխարհագրական, մշակութապատմական, ինչպես նաև տնտեսական եւ ընդհանուր էթնիկական մի ամբողջություն: Այստեղ հիմնված պետությունը չի կարող համարվել կայուն, եթե ամբողջապես չի զբաղեցնում այդ լեռնային տանիքը՝ իր բնական թեքություններով»,- ասում է Ադոնցը:

Այսօր խաթարված է նաև մեր էության ամբողջականությունը. հայությունը սեղմված է իր Հայրենիքի ընդամենը 1/10-ում, իսկ դա նշանակում է, որ մնացած մեծ մասի բնական ներուժը նա չի ստանում: Չի կարելի հիշողության կամ մտապատկերի մեջ տեղավորել պա-պերից լսած, գրքերում կարդացած եւ լուսանկարներում տեսած Նեմրուքի վեհությունը կամ Վանա լճի գեղեցկությունը եւ համարել, թե սեփական հոգեկան կերտվածքն անհրաժեշտ սնունդ ստացավ բնական միջավայրից: Պետք է այդ միջավայրում ապրել: Կորցնելով այս կամ այն բարբառը, տարազը, մոռացության տալով «տեղական» սովորույթ կամ ավանդույթ՝ հայությունը կորցնում է իր էության ամբողջականությունը: Ահա՛ թե ինչո՛ւ, հայության առաջնային խնդիրն է՝ հայրենատիրություն:

Սա մեզ համար տնտեսական խնդիր չէ՛, այլ՝ գոյաբանական, ուր փնտրում ենք ո՛չ թե տնտեսական շահավետություն, այլ՝ էություն: «Հայրենիք տենչալով, մենք ավելի կուզենք Մասիսի ճակատը տեսնել, քան Արարատյան դաշտի մեջ բամբակ մշակել: Մեր նախահայրերու սրբաստանները եւ գերեզմանները ձգողական ավելի մեծ խորհուրդ ունին, քան Սշո, Կարնո կամ Վանա շուկաները»,- այսպես էին ասում 30-ականների ցեղային-հայրենատիրական շարժման մեր մեծերը. այդպես պետք է հասկանանք եւ մենք:

Այսպիսով, հայրենատիրությունը հայության մոտակա առաքելությունն է, որը պատմության բերումով, պետք է իրականացվի նախ թուրքի հետ անխուսափելի բախումով: Այո՛, բախումով, քանզի մնացած ճանապարհները պատմությամբ արդարացված չեն: Եվ «խաղաղ գոյակցության» անարժեք քարոզները միայն մե՛զ կարող են խաբել, բայց ո՛չ թուրքին:

- Թող լինի խաղաղ գոյակցություն,- ասում ենք մենք,- միայն ո՛չ մեր Հայրենի հողում:

Ի՞նչ է նվաճել Հայոց բանակը Արցախյան ազատամարտի տարիներին: Նա ազատագրել է այն, ինչն ի վերուստ տրված է մեզ: Մնացած բացատրությունները, պատմության հավիտենության մեջ, արժեք չունեն:

- Ենթադրենք ազատագրել ենք Արեւմտահայաստանը եւ Հայկական բանակը հուսալիորեն պաշտպանում է այն, միեւնույն է՝ այդ տարածքները վերաբնակեցնել չենք կարող, քանզի ոչ ոք չի գնա այնտեղ ապրելու,- այսպես դատողներ մեզանում քիչ չեն: Մենք նայում ենք պատմությանը եւ փաստում, որ այն հագեցած է ժողովուրդների զանգվածային վերաբնակեցումներով: Ինչո՞ւ Շապուհն ու Շահ-Աբասը, թուրքերն ու բոլշեւիկները, կանգ չառնելով միջոցների առաջ, կարողացան հայերիս տեղահանել եւ հաստատել օտար ափերում, իսկ մենք ընդունակ պիտի չլինենք սեփական ժողովրդին վերաբնակեցնել Հայրենի հողում: Հրեաները՝ մեծագույն կամքի ուժով, վերատիրեցին ու վերաբնակեցրին թշնամիներով շրջապատված եւ շուրջ երկու հազարամյակ կորսված իրենց հայրենիքը*:

Ուրեմն, էականը նպատակադրումն է եւ այն իրացնելու անընկճելի կամքը:

Մենք հավատում ենք մեր Ցեղի կամքի ամենազորությանը, եւ մնում է, որ հաղորդակից լինենք նրան:

* Հայրենատիրության խնդրի հետ կապված՝ հաճախ են տարվում զուգահեռներ մեր եւ հրեաների միջեւ, ինչը, կարծում ենք, հիմնազուրկ չէ: Հակաճառողներն ասում են՝ մի՞թե կարելի է մեզ համեմատել հրեաների հետ. նրանք գաղափարախոսություն ունեն, կապիտալ, իսկ մե՞նք... Երեւի թե հասկանալի է, որ այդ ամենը միանգամից կամ ինքնին չի ստեղծվել: Սկզբում շարադրել են Սովսեսի հնգամատյանը (Թորա), տարագրվելուց հետո՝ պայմանները ստիպել են գրել Թալմուդը: Երկար դեգերումներից հետո, մի շարք մտածված քայլերով՝ նախ հիմնել են ընդամենը 14 000 քառ. կմ. տարածքով պետություն, ապա՝ իրենց հարեւանների հաշվին ընդլայնել այն... Մենք ստեղծած ունենք Ցեղակրոնություն, Տարոնականություն, որոնց հիմքի վրա, նույնիսկ մեկ սերնդի նպատակամղված ջանքերով, կարելի է ամբողջացնել Հայոց ազգային գաղափարախոսությունը: Բայց, ի տարբերություն հրեաների, դրանք մեզ համար կյանքի ուղենիշ չեն, եւ մեզանում, որպես կանոն, յուրաքանչյուր նոր սերունդ փորձում է ամեն ինչ սկսել նորից: Անշուշտ, նաեւ համեմատելի չեն մեր եւ հրեաների կապիտալները, հատկապես, որ հայ մեծահարուստները, հիմնականում, նախընտրում են իրենց ունեցվածքը թողնել օտարներին, քան ծառայեցնել Հայրենիքին (դարձյալ՝ ի տարբերություն հրեաների): Բայց չհուսահատվենք. Իսրայելը ստեղծվեց գրեթե ոչնչից, իսկ մենք ունենք Հայաստան պետություն եւ, որ պակաս կարելոր չէ, միատարր բնակչություն:

* * *

Այսպիսով, Հայրենի կորսված տարածքների վերատիրումն ու վերաբնակեցումը Ա.Գ.-յան մեջ պիտի հաստատագրվեն իբրեւ անհրաժեշտություն՝ Հայ էության ամբողջականացման եւ Ցեղի հարատւման համար: Իսկ անկախ եւ բնորեն ամբողջական հայկական պետությունը Ա.Գ.-յան մեջ պետք է ամրագրվի իբրեւ քաղաքական նպատակ*:

Հայրենատիրության գաղափարը երբեմն օգտագործվում է Հայկական հարց (կամ Հայ դատ) անունով: Իբրեւ միջազգային դիվանագիտության հարց, ընդունված է ասել, որ այն սկզբնավորվել է 1877-1878թթ. ռուս-թուրքական պատերազմից հետո՝ որպես Թուրքիայի տիրապետության տակ գտնվող արեւմտահայերին վերաբերող հարց, թեւէ մի շարք հեղինակներ Հայկական հարցի առաջացումը կապում են մեր ազգի ծագման կամ էլ պատմական այլ իրադարձությունների հետ: Ըստ իս, այն պահից, երբ մենք կորցրինք մեր բնատարածքի մի մասը եւ Հայկական Բարձրավանդակի ամբողջության վրա դադարեց գոյություն ունենալ Հայոց պետությունը (չեշտում ենք՝ ամբողջության վրա), այդ պահից էլ գոյություն ունի Հայկական հարց, որը՝ ամբողջական Հայրենիքի վրա Հայկական պետության վերստեղծման հարցն է:

* * *

Ասվածի հետ սերտորեն առնչվում է սփյուռքահայության խնդիրը: Մի՞թե ինքնանպատակ են սփյուռքի հայապահպանության ճիգերը:

Գաղթաշխարհի հայապահպանումն ունի միայն մեկ նպատակ՝ Հայաստան վերադառնալ որպես հայեր, կամ հայ մնալ՝ մինչեւ հայրենադարձություն: Սփյուռքը հավիտենորեն հայ մնալու միայն մեկ ճանապարհ ունի՝ վերադարձ իր նախահայրերի սրբազան հողը. հակառակ դեպքում՝ նա դատապարտված է՝ դանդաղ ձուլման ճանապարհով, պատմության ասպարեզից հեռանալու: Ահա՛ թե ինչու՝ «Դարձ դեպի Հայրենիք», «Հայահավաք Ցեղի բնօրրանում» կարգախոսները պիտի ամրագրվեն Ա.Գ.-յան մեջ՝ իբրեւ սփյուռքահայության գոյության նպատակներ**:

* Ի դեպ, Ա.Գ.-յան տեսակետից՝ նպատակ չէ միապետություն կամ հանրապետություն, սոցիալիստական կամ կապիտալիստական կարգեր, դեմոկրատիա կամ դիկտատուրա ունենալը, էականը՝ բովանդակությամբ ազգային (տվյալ ազգի կենսաձևով առաջնորդվող, նրա խնդիրներն իրականացնող) վարչաձև, վարչակարգ ունենալն է:

** Այն սփյուռքահայերը, որոնց համար հայ լինելը, հայ մնալը, իրենց երեխաների հայեցի ապրելը, իրենց հետագա սերունդների հայկական կենցաղով դրսևորվելը կյանքի իմաստ է, իհարկե նրանք պետք է ձգտեն հայրենիք վերադառնալ: Եթե այդ զգացումները, գիտակցական

այդ դաշտը ձեւավորված չէ, պարզ է, այդ մարդը երբեք չի վերադառնա: Այդօրինակ մարդկանց հետ հարաբերությունները պետք է կառուցել այլ հարթության մեջ:

* * *

Ա.Գ.-ը, ըստ հնարավորի, պետք է սահմանի Ազգի բարոյական չափանիշները եւ կարողանա տալ դասական հայի վարքականոնը: Նա պետք է պարզաբանի տղամարդ-կին, զավակ-ծնող, նոր սերունդ-հին սերունդ եւ նմանօրինակ հարաբերությունների խնդիրը, սահմանելով յուրաքանչյուրի տեղն ու դերը հայ հասարակության մեջ:

Ա.Գ.-ը պետք է ներկայացնի ընտանիքը որպես տեսակի շարունակելիության ու սերնդի դաստիարակության անհրաժեշտ օղակ, մատնանշի խառնազգի (հատկապես խառնացեղ) ամուսնությունների վտանգը:

ՅԵՂԻ ՇԱՐՈՒՆԱԿԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՐՅԱՆ ՄԱՔՐՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ*

«Ես ցեղահավատ եմ, եւ ահա՛ պաշտում եմ ե՛ւ մի այլ աստվածություն՝ ցեղիս արյո՛ւնը, որի անարատության մեջ է իմ ցեղի ապագան»:

Ցեղակրոնության Հավատամքից

Ինչպես ուսուցանում է ցեղային աշխարհայեցողությունը, մարդկության տեսակավորումը (բնության բազմազանությունն ընդհանրապես) Աստծո կամոք է եւ գոյություն ունի ի սկզբանե: Հետեւաբար, մարդկային ամեն ցեղ, ձգտելով պահպանել իր անկրկնելի տեսակը, աստվածահաճո գործ է անում: Ինքնահավիտենացման ձգտումով է ցեղն ապահովում Աստծո հետ կենդանի կապը, իսկ յուրաքանչյուր անհատ միայն ցեղի միջոցով է հնարավորություն ստանում մերձենալ Բացարձակին ու Հավերժին:

Սակայն բնության օրենքը ստիպում է տեսակների** մշտական պայքարի մեջ լինել գոյության համար: Այդ պայքարում բնությունն ընտրում է ուժեղ եւ կարող ազգերին, իսկ թուլյերն ու անկենսունակները հեռանում են պատմության ասպարեզից: Նրանց անհետացումը կատարվում է կամ բնաջնջման, կամ էլ ծուլման ճանապարհով:

Պատմության մեջ շատ չեն դեպքերը, երբ ազգերը վերացել են զանգվածային ոչնչացման միջոցով, մինչդեռ բազմաթիվ են ծուլման հետեւանքով նրանց անհետացումները:

Այս պարագայում բռնի մեթոդները՝ լեզվի արգելում, դավանանքի պարտադրում, ազգությունից ստիպողական հրաժարում եւ այլն, այնքան էլ արդյունավետ չեն, քանզի, հաճախ ուժի ազդեցությունն առաջ է բերում բնական հակազդեցություն: Ազգերի ձուլումն առավելապես իրականացվում է մշակութային կլանման կամ արյունախառնության միջոցով:

* * *

Սելեկցիայից հայտնի է, որ լավ տեսակ ստանալու համար, հաճախ դիմում են խաչասերման: Բայց արդյո՞ք մարդկային տեսակների մետիսացումը դրական երեւույթ է, արդյո՞ք խառնազգի սերունդն ավելի լավն է:

«Ով պատկանում է մաքուր, անխառն ցեղի, ամեն քայլափոխի զգում է դրա հմայիչ ուժը. ցեղային աստվածը երբեք չի լքում նրան».
ասում էր անգլիացի հայտնի ցեղաբան Հյուստոն Չեմբերլենը (1855-1927): Անցյալ դարի ֆրանսիացի նշանավոր հանրաբան-ազգագրագետ Ժոզեֆ Գոբինոն (1816-1882), անհետացող բազմաթիվ ցեղերի վրա կատարած ուսումնասիրությունների արդյունքում հանգեց այն եզրակացության, թե անհետացման պատճառն արյունախառնությունն է: Ինչպես պնդում են մի շարք գիտնականներ, հին հույների ու հռոմեացիների բարձր քաղաքակրթության անհետացման բուն պատճառներից մեկը նրանց՝ իբրեւ ազնիվ ու ազատ ազգեր, ստորին գերի ազգերի հետ խառնվելն էր: «Հին մշակույթների մահացման միակ պատճառը եղել է արյան խառնումը եւ այստեղից բխող՝ ցեղի մակարդակի անկումը».
գտնում էր մեր դարի միապետներից մեկը: Եթե Չեմբերլենին կամ Գոբինոյին այսօրվա լիբերալներն ու երեկվա կոմունիստները միանշանակորեն պիտակում են՝ իբրեւ ռասիստներ (անշուշտ՝ վատ իմաստով), իսկ նրանց դատողությունները՝ «հակամարդկային», ապա, գոնե հանընդհանուր ընդունելության արժանացած Կանտի խոսքերը, մտորելու տեղիք պիտի տան. «Չկա ավելի ճշմարիտ բան, քան այն, թե տարբեր ցեղերի խաչասերումը, որ

վերջին հաշվով հանգեցնում է նրանց ոչնչացման, միանգամայն անթույլատրելի է մարդկային ցեղերի նկատմամբ»:

Արյունախառնության կողմնակիցները գտնում են, որ իբր խաչասերումից առաջացած սերունդն ավելի ուժեղ է խելոք է լինում: Դժվար թե: ճապոնացիները երբեք չեն խաչասերվել, սակայն, բացառիկ տաղանդ ունեն: Նույնը կարելի է ասել սկանդինավյան ազգերի մասին: Իսկ, օրինակ, մուլատների մոտ ակնհայտ են մտավոր պակասությունները:

Կան նաեւ պնդողներ, թե հայերը՝ որպես հնագույն ազգերից մեկը, ապրում են իրենց ծերության շրջանը եւ, որպեսզի չանհետանան, պետք է, օտար արյան ներմուծմամբ, «թարմացնեն» իրենցը, որով եւ կերիտասարդանան, կդառնան կենսունակ: Եվ օրինակ են բերում թուրքերին՝ փորձելով հիմնավորել, թե ինչպես է օտար գեների ներմուծումը նպաստավոր լինում տվյալ ազգի համար: Նախ, ազգի կենսունակությունը նրա տարիքով չի պայմանավորվում, այլ՝ իր արմատներից սնվելու հանգամանքով: Հայրենիք կորցրած եւ ակունքներից հեռացած ազգերը կարող են ծերանալ եւ մահանալ, իսկ հայրենի հողից ու իրենց արարչական ակունքներից սնուցվող ազգերը միշտ էլ կենսունակ են: Այժմ, թուրքերից ընդօրինակելու մասին: Այսօրվա Անատոլիայի թուրքերը, շնորհիվ նաեւ արյունախառնության, մեծամասամբ, մարդաբանական հատկանիշներով այլեւս միջին-ասիական տափաստանների բնիկները չեն, իսկ բազմակի խաչավորման արդյունքում դեռեւս նոր մշակութային կամ գիտական արժեքներ չեն ստեղծել: Ի դեմս նրանց՝ մենք առավելաբար տեսնում ենք ոչ թե ազնվացած թուրքին, այլ՝ այլասերված հային, հույնին... Տեղին է վկայակոչել Հայկ Ասատրյանին. «Հայտնի է, որ կենսաբանական թե հոգեբանական պատճառներով ցեղերի արենախառնումով չի ազնվանում նրանցից նվազարժեքը, այլ՝ խաթարվում, վատասերվում է արժեքավորը: Այսպես՝ քրիստոնյա ժողովուրդներից ստացած արյունը ո՛չ թե բարեխառնություն մտցրեց թուրքերի բնազդների աշխարհում, այլ հոգեբանությամբ թուրքացրեց ձուլվածներին»:

Հավատ ընծայելով, թե մեր ցեղը բնականից օժտված է բարձրորակ հատկանիշներով, աներկբա ասում ենք, որ օտարներից հոգեւոր կամ մարմնական գծեր ներմուծելու կարիք բնավ չունենք, իսկ Տեսակը խաթարելու բարոյական իրավունք չունենք: Թուրքերը՝ իբրեւ ստորին ցեղ, ներմուծման խնդիր ունեն, իսկ մենք պետք է վերագտնենք մեր հոգեգծերը, վերականգնենք մեր դիմագծի անաղարտությունը: Թերեւս, այս է հաստատում նաեւ սփյուռքահայ գիտնական Հակոբ Պողոսյանը, որից հարկ ենք համարում ընդարձակ մեջբերում անել.

«Հայերուն պարծանքը եղած է այն, թե դարավոր հալածանքներու եւ տառապանքներու ընթացքին՝ մինչ ուրիշ շատ մը ցեղեր իրենց գոյությունը կորսնցուցած են, իրենք դեռ կ'ապրին. անոնք այս իրողությունը ամեն բանե առաջ կ'ապրտին իրենց ազնիվ արյան: Թուրքն ալ այս իրողության վերահաս ըլլալով էր, որ իր անարգ ու վատ արյունը ազնվացնելու համար, հայ ցեղին հետ անուսնանալու եւ խառնվելու ամեն միջոց որոնեց, եւ այսօրվան գեղեցիկ Թուրքին երակներուն մեջ Հայու ազնիվ արյունը կհոսի: Ավա՛ղ, որ այս իրողությունը տակավին շատերու կողմէ լավ ըմբռնված չէ:

Անհրաժեշտ է, որ ապագա ազգին վերաշինության ու ազնվացման աշխատող թե՛ ազգային իշխանություններ եւ թե՛ հասարակական պատասխանատու առաջնորդներ այս խնդրին վրա լուրջ ուշադրություն դարձնեն»:

Ոմանք էլ, մեզանում առկա մի շարք ժառանգական հիվանդություններ, հատկապես, «երեւանյան» կոչվող հիվանդությունը, համարում են հայերիս՝ երկար ժամանակ մեկուսացված լինելու, ուրիշների հետ չխառնվելու արդյունք: Չմոռանանք, որ սա ընդամենը վարկած է՝ դեռեւս կարոտ գիտական հիմնավորումների: Բայց ուշադրության արժանի է նաեւ հետեւյալը. «երեւանյան» հիվանդությամբ տառապողները, հիմնականում, մեր հարթավայրային շրջանի բնակիչներն են, ուր խառնազգի ամուսնությունները համեմատաբար շատ են, իսկ լեռնային շրջաններում, որտեղ, իբրեւ կանոն, «դրսից աղջիկ» հազվադեպ են բերում, նման հիվանդներ գրեթե չկան:

Այժմ անդրադառնանք խառնազգի ընտանիքին, որն արյունախառնության հիմնական ձեւն է:

Ընտանիքը, լինելով ազգի կարեւորագույն օրգաններից մեկը, նախասահմանված է՝ սերնդագործմամբ ազգի ժառանգական հաջորդականությունն ապահովելու եւ իր ներսում նորահաս սերնդի ազգային սկզբնական դաստիարակությունն իրականացնելու: Ըստ այդմ՝ ընտանիքի ապագայնացումը, որն իրականացվում է արյունա-խառնության եւ օտար բարքերի ընդօրինակման ձեւով, կործանարար է ազգի գոյության համար:

Որքան էլ խառնազգի ընտանիքում ամուսինները լինեն լայնախոհ կամ, այսպես ասած, փոխադարձ սիրով, միեւնույն է՝ նրանց էությունների բնական տարբերությունն, ի վերջո, իրենց զգացնել է տալիս: Լավագույն դեպքում, ամուսիններից մեկը «մոռացության» է տալիս իր

ազգութիւնը՝ լիովին կանգնելով մյուսի ազգութեան կողմը (հաճախ՝ ընտանիքը չքայքայելու մտածումով) եւ այդպիսով՝ արհեստականորեն ազգափոխ լինում: Իսկ սերունդը: Նա երկվության մեջ է լինում, նրանում մշտապես երկու տարբեր հոգեբանությունների պայքար է ընթանում եւ արդյունքում՝ հոգեբանորեն նա մնում է երկփեղկված, ասել է՝ անլիարժեք: Ինչպես նկատում է Լ. Շանթը. «Այս տեսակ հարկի մը տակ մեծացող սերունդը երկակենցաղ էակ մըն է, ջուրի ու ցամաքի վրա միաժամանակ ապրող, բայց ո՛չ ջուրին մեջ կարգին լողալ գիտե, ո՛չ ցամաքի վրա մարդավարի քայլել. եւ հաճախ կվերջանա անով, որ ջուրն ալ կատե, ցամաքն ալ, թեւ իր հոգիին խորքը լուռ տենչանք մը կմնա միշտ վառ՝ կա՛մ ջուրինը ըլլալու, կա՛մ ցամաքինը»:

Հայոց պատմության մեջ դժվար է մատնանշել դեպք, երբ օտարից ծնված զավակը օգտակար է եղել մեր ազգին: Նրանք, եթե ունեցել են շնորհներ, որպես կանոն, հայության համար որեւէ ծառայություն չեն մատուցել: Իսկ հակառակը եղել է. Տիգրան Մեծի՝ պոնտացի կնոջից ծնված զավակները չարիք էին հայկական կայսրության համար, հայերին բնաջնջող սուլթան Համիդի մայրը հայուհի էր: Այս առումով, ուսուցանող է նաեւ մեր էպոսը. Իսմիլ Խաթունից եւ Մեծ Սիերից ծնված Մելիքը պատուհաս է դառնում հայության գլխին, Դավիթը սպանվում է իրենից սերված խառնածին աղջկա կողմից:

Սխալ կլինի կարծել, թե մեզանում խառնամուսնությունների խնդիրը երբեւէ ուշադրության չի արժանացել: Հայ եկեղեցին, արգելելով «լուսավորչական» հայերի ամուսնությունն այլադավանների հետ, այդպիսով, փաստորեն, անուղղակիորեն մերժել է խառնազգի ամուսնությունները: Ազգային բարերար Ալ. Մանթաշյանցը, իր հարստությունը որդիներին կտակելիս, ընդգծում էր մի կարելուր նախապայման. որդիները կզրկվեն ժառանգության իրավունքից, եթե չամուսնանան հայադավան օրիորդների հետ: Ռ. Պատկանյանը, իր հայտնի «Վարդապետարան»-ում, հայկական մոլորությունների շարքում նշելով նաեւ օտարի հետ ամուսնությունը, հորդորում էր՝ իբրեւ ազգասիրական գործ, չամուսնանալ այլազգիների հետ:

Հաճախ է պատահում, երբ լավագույն հայորդիներ, ինչ-ինչ պատճառներով, ամուսնանում են օտարների հետ՝ ազգի համար չթողնելով արժանավոր սերունդ: Պատկառանք տածելով Քր. Միքայելյանի հանդեպ՝ անվանի հրապարակախոս Միք. Վարանդյանը, միաժամանակ, ցավով նշում է, որ արեւմտահայ ազատամարտի ռահվիրան ամուսնացած էր օտարի հետ, տղան էլ, մոր ազդեցությամբ, ընդմիշտ հեռացավ հայ կյանքից ու ամուսնացավ ռուսի հետ: Եվ Վարանդյանը եզրակացնում է. «այդպես են վերջանում գրեթե բոլոր ամուսնությունները օտարի հետ»: Իհարկե, օրինակների թվարկումը կարելի է շարունակել՝ Ռուբեն Սեւակ, Արամ Խաչատրյան, Տիգրան Պետրոսյան, Վիկ. Համբարձումյան..., բայց դա թվում է ավելորդ (հուսով ենք, որ միայն թվում է), երբ աչքիդ առաջ հայտնվում է մեր ներկան...

Երբ մի քանի տարի առաջ ժառանգաբան Նվարդ Քոչարին հարցրեցինք, թե արդյո՞ք ինքը համաձայն կլիներ, որ հայը, օրինակ, նեգրի հետ ամուսնանար, նա պատասխանեց.

- Եթե ընտրեց, ամուսնացավ, այո, համաձայն եմ: Կարելորդ՝ որ նա հայկական միջավայրում ապրի եւ հայանա: Ի՞նչ վատ կլինի, եթե նեգրի երաժշտականությունը, ռիթմի զգացողությունը ներմուծվի:

Թե ինչպես պիտի նեգրը հայանա, նույնիսկ երեւակայությունը թույլ չի տալիս պատկերացնել: Իսկ որ հայերս երաժշտականության բնածին պակաս ունենք եւ ստիպված պիտի ուրիշից ներմուծենք, շատ անլուրջ է:

Ներկայումս խառնազգի ամուսնությունները մեզանում (լինի Հայրենիքում, թե Սփյուռքում) առավելապես կատարվում են հաշվենկատորեն, երբ, բարեկեցիկ կյանքի ակնկալիքով, շատ հայեր «ամուսնանում» են եվրոպացիների, ամերիկացիների, արդեն՝ նաեւ պարսիկների, արաբների հետ:

Խառնամուսնություններին զգալի չափով նպաստում են օտարի տիրապետությունը, պանդխտությունը, ազգերի կրոնակցությունը, բայց, ամենամեծ չափով, աշխարհաքաղաքացիական քարոզչությունը: Ու մինչ մեր ազգային դաստիարակության գործը մնում է այսպես՝ սոսկ փաստեր արձանագրող, ականատեսն ենք դառնում հայ-նեգրական, հայ-թուրքական ամուսնությունների...

* * *

Վերջում՝ մի էական հանգամանք: Պատմության բերումով մեզ են խառնվել տարբեր ազգեր, եւ այդ արյունախառնման շնորհիվ է նաեւ, որ մեր հոգեմարմնական շատ գծեր խեղված են: Ուրեմն ի՞նչ իմաստ ունի խոսել արյան մաքրության, ցեղի անաղարտության մասին:

Ձուլալ ակունքից սնվող առվակը պղտորվում է, երբ փոխում է իր հունը կամ նրա մեջ սկսում են լցվել անմաքուր ջրեր, եւ բավական է փակել այդ ջրերի ճամփան ու վերականգնել

բնական հունը՝ այն աստիճանաբար կդառնա այնպես մաքուր, ինչպես եղել է հազարամյակներ շարունակ. կմաքրվի, եթե ակունքը դեռելու անաղարտ է: Այդպես էլ մասնակի արյունախառնության ենթարկված ու սեփական հունից շեղված հայությունը վերստին կնույնանա իր ակունքին՝ Ցեղին, այսինքն՝ կվերականգնի իր դասական-ցեղային հոգեմարմնական գծերը, եթե բացառի օտար արյան ներմուծումը եւ առաջնորդվի սեփական հոգեւոր-բարոյական արժեքներով: Էականը հավատն է այդ վերականգ-նելիության նկատմամբ, հավատը, որ Ցեղը դեռ անեղծ է: Եվ պատահական չէ, որ Ցեղակրոնության Չավատամքում ցեղահավատությունն ու արյան անարատության պաշտամունքը Նժդեհը դրել է կողք կողքի:

* Արյունախառնության խնդիրը, լինելով նրբին ու ոչ երկրորդական, մեզանում դեռելու անհրաժեշտ չափով լուսաբանված չէ, եւ մեր դատողություններն, անշուշտ, դեռ կարիք ունեն գիտական ամենալուրջ հիմնավորումների: Կարծում ենք ժամանակն է, որ այս խնդիրն ընկալվի իբրեւ համազգային գործ եւ դառնա մեր պետության ու նրա գիտական հիմնարկների ուշադրության առարկա:

** Չետագա շարադրանքը պարզեցնելու համար, իբրեւ տեսակներ՝ նկատի կունենանք ազգերին, որոնք, ինչպես ընդունված է ասել, ձեւավորվել են երկու կամ ավելի ցեղերի միությունից կամ ձուլումից: Իբրեւ բնական (արարված) տեսակներ՝ մենք համարում ենք ցեղերին, իսկ ազգերը դիտում՝ որպես պատմականորեն առաջացած, բայց բնության կողմից «հանդուրժվող» տեսակներ:

Մեր համոզմամբ, շատ թե քիչ կայուն ազգեր առաջանում են միեւնո՛ւյն ռասայի ցեղերի ձուլումից, իսկ տարբեր ռասայի ցեղերի խառնումից երբեք լիարժեք ազգություն առաջանալ չի կարող: Այս իմաստով, օրինակ, ամերիկյան ազգ (կամ սոցիալիստական ազգ, իսլամական ազգ...) ասածը շինծու է ու երբեւէ իրականություն դառնալ չի կարող:

* * *

Ա.Գ.-ը պետք է հաստատի գոյության կռիվը որպես ազգերի միջեւ հարաբերության (կարելի է հասկանալ նաեւ՝ ազգերի «փորձության») Բնությունից (կամ Աստծուց) սահմանված օրենք: Այս առումով, Ա. Գ.-ը պետք է մերժի ծույլ ճակատագրապաշտությունը, եւ Ազգի կենսունակությունն ու հարատեւումը պայմանավորի մշտական պայքարով ու Աստծո հետ հաղորդակցվելու (կամ, որ նույնն է՝ իր արմատներից մշտապես սնվելու, դրանց հավատարիմ մնալու) հանգամանքով:

Միաժամանակ նաեւ, Ա.Գ.-ը պետք է պարզաբանի պատերազմի եւ խաղաղության ընթացքը, նրանց հերթագայությունը բնորոշելով իբրեւ գոյության պայքարով թելադրված օրինաչափություն:

ԳՈՅՈՒԹՅԱՆ ԿՈՒՎԸ ԱԶԳԵՐԻ ԿՅԱՆՔՈՒՄ

Կյանքը գոյության անընդհատ պայքար է: Մարդկության պատմությունը պայքարների պատմություն է՝ արտահայտված ռասաների, ազգերի (ցեղերի), կրոնների, պետությունների, սոցիալական խմբերի եւ այլոց (սեռերի, սերունդների, անհատների եւ այլն) միջեւ պայքարներով: Առանց այդ պայքարի՝ չկա կյանքում զարգացում, կատարելագործում:

Լինելով մասնիկը Բնության, ազգերը եւս ենթակա են գոյության կռիվի հավերժական օրենքին եւ, ըստ այդմ՝ մշտապես պիտի պայքարեն իրենց ապրելու իրավունքի համար: Ազգերի մեջ, ինչպես բնության մեջ ընդհանրապես, իշխում է բնական ընտրության սկզբունքը. Բնությունն ընտրում է ուժեղներին, եւ ազգերը դատապարտված են ուժով նվաճելու ապրելու սեփական իրավունքը. իրենց հոգու, մտքի եւ բազկի բովանդակ ուժով:

Սա կյանքի օրենքն է, եւ մենք կարող ենք ինչպես հավերժել, այնպես էլ, իբրեւ մարդկային տեսակ՝ վերանալ, կախված գոյության պայքարում մեր կենսունակությունից եւ Արարչի հետ ոգեղեն կապից:

Ցեղերն ու ազգերը բնականից առաջացել են անհավասար՝ յուրաքանչյուրն իր դերով, կարողություններով եւ առաքինություններով: Սակայն բնական արժանիքները չեն կարող մղել նրանց հոգեւոր ծուլության. գոյության պայքարի հրամայականով, նրանցից անհրաժեշտաբար պահանջվում է անընդհատ զարգացում եւ ժամանակի հետ համընթաց շարժում: Եվ այն ազգերը

(ցեղերը), որոնք ճանաչում են բնության օրենքներն ու օրինաչափությունները (որ գոյություն ունեն նրանց կամքից անկախ) եւ գործում դրանց համապատասխան, առավել կենսունակ ու մրցունակ են տեսակների իրենց պայքարում:

Յուրաքանչյուր տեսակ, լինելով մշտական պայքարի մեջ մյուս տեսակների հետ, ձգտում է ինքնահավիտենականացման՝ փորձելով որակապես ու քանակապես գերազանցել մյուսներին: Լավ է դա, թե վատ, այդպես է թելադրված բնությունից, եւ առայսօր բոլոր փորձերը՝ սրբագրելու այն, դատապարտված են ձախողման:

Միաժամանակ, սակայն, սեփական բնատարածքից ավելիին ձգտելը (ծավալապաշտություն) եւ սեփական բարքերը ուրիշներին պարտադրելը կամ ուրիշ ազգերի՝ քո մեջ ձուլելը եւս հակաբնական են ու սպառնում են ազգի գոյությանը:

Գոյության պայքարի բնական դրսեւորումներից է պատերազմը, որը, Նժդեհի բառերով ասած՝ «մեկն է մարդկային էվոլյուցիայի ամենաբուռն արտահայտություններից»: Որքան բնական է գիշերվա եւ ցերեկի հերթափոխությունը, նույնքան բնական է եւ՝ պատերազմի ու խաղաղության հաջորդականությունը: Եվ աղոթել «խաղաղության աստծուն», կնշանակի չհասկանալ, որ պատերազմները գալիս են մեր կամքից անկախ, հակառակ մեր «բարի ցանկության», քանզի այդպես է պահանջում գոյության կռվի անսրբագրելի օրենքը: Իսկ խաղաղությունը, եթե այդպիսին կա ընդհանրապես, պետք է նվաճել, նվաճել հաղթանակով:

Այսպիսով, ամեն ազգ ինքն է կերտում իր ճակատագիրը. կերտում՝ անցյալի հիշողությամբ, ապագայի հաստատուն հավատով եւ օրվա հարատեւ պայքարով, միաժամանակ: Եվ երբ մեռնում է ազգի մեջ ինքնահավիտենականացման կամքը, վերջինս, ենթակա բնական ընտրությանը՝ դադարում է արեւի տակ տեղ զբաղեցնելուց, զիջելով այն առավել ուժեղներին:

* * *

Ա.Գ.-ը պետք է սահմանի այն հավիտենարժեք հասկացութ-յունները եւ տա ընդհանրական այն արժեքները, որոնց շուրջ, անկախ անհատի քաղաքական ու կրոնական համոզումներից, ընկերային դիրքից ու աշխարհում գտնվելու վայրից, պիտի կայանա մեր ազգային միությունը: Այն պետք է լինի հիմնական երաշխավորը հայության տարանուն հատվածների միջեւ ազգային համերաշխության (միասնության) հաստատման:

ՆԵՐՑԵՂԱՅԻՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆԸ ԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԻԱՍՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

«Տվե՛ք ինձ ներցեղային բարոյականով առաջնորդվող մի հատիկ սերունդ - եւ ես ապահովեմ հայ ժողովրդի տեղն արեւի տակ»:

Գ. Նժդեհ

- Մեր օրերու հայը չունի ներցեղային բարոյական, այլ միայն նախանձի, հաշվի վրա հենված ներկուսակցական բարոյական,- գրում էր «Տարօնի Արժիւ»-ը 1939թ.-ին: Էապես նույնն է պատկերը նաեւ այսօր. հայությունն, իր ընդհանրության մեջ, մնալով հատվածապաշտ ու եսակենտրոն, դեռեւս զուրկ է ազգային ամբողջականության զգացումից, որով եւ՝ ազգային միության գիտակցումից: Կուսակցական, կրոնական, թայֆայական հատվածականությունը, նեղ անձնապաշտությունը շարունակում են խարխլել մեր ազգային հավաքականության հիմքերը: Անշուշտ, եսականության այդ ախտը ոչ այսօր եւ ոչ էլ դարի 30-ականներին է ի հայտ եկել: Դրա ակունքները պիտի փնտրել ավելի վաղ ժամանակներում: Մեզ համար, սակայն, առավել կարեւոր է ոչ թե ժամանակի ճշգրտումը, այլ, ընդհանուր տեսակետից, Ազգի միասնության խախտման պատճառների բացահայտումը եւ այն ուղիների նախանշումը, որոնցով հնարավոր կլինի կյանքի կոչել այդ միությունը:

Մինչ այժմ, որպես կանոն, մենք հիմնականում բավարարվել ենք մեր անմիաբանությունը դատափետելով կամ ազգային համերաշխության անօգուտ քարոզներ կարդալով (հատկապես, վերջին ժամանակներս, Չարենցի հայտնի պատգամը տեղի-անտեղի շահարկելով): Արդյունքում՝ չեն դադարել «հնչակ-դաշնակ»-յան տիպի զգվռտոցները, էջմիածին-Անթիլիաս հակամարտությունը, կա իշխանություն-ընդդիմություն վտանգավոր անհանդուրժողություն,

Հայրենիք-Սփյուռք անհամաձայնություն... Եիշտ է, այսօր էջմիածնի կաթողիկոսը չի բանադրում հայ բողոքականներին, հնչակներն էլ, երեւի թե, աղջիկ տալիս են դաշնակներին, Արցախի ազատագրությանը կամ Գյումրիի վերաշինությանը մասնակցել են հայեր աշխարհի ու Հայաստանի տարբեր վայրերից, բայց, այդուհանդերձ, մենք դեռեւս մնում ենք ներքուստ պառակտված:

Թեեւ այսօր ունենք պետություն, սակայն ազգային անհամաձայնությունը հայության տարբեր շերտերի միջեւ ավելի է խորանում. մի մասն աղքատանում է, մյուսը՝ հարստանում, մի մասը Հայրենիքին կառչած, մյուսը՝ այն լքող, մեկը բապտիստ, մյուսը՝ ադվենտիստ, ոմանք արեւմտասեր, շատերը ռուսասեր եւ այլն... Եվ եթե առկա քաղաքական նեղմտությունը, կրոնական հարանվանությունները, ընկերային շերտավորումը, որոնց համար մենք հաճախ հատուցել ենք Ազգի ու Հայրենիքի մի մասի կորստով, շարունակեն այսպես անարգել խորանալ, ապա ստիպված կլինենք արձանագրել եւս մեկ «դար կորստյան»:

Բազմաթիվ կուսակցությունները միգուցե չլինեին չարիք, եթե հանդես չգային կուսակցամոլության դիրքերից: Դրանց գերակշռող մասը մերժում է այն ամենը, ինչն իր կուսակցության անունով չէ, իր մենաշնորհը չէ: Շարունակվում է հայության մասնատումը նաեւ ըստ կրոնական հատկանիշի. ներմուծվող աղանդները շատերին դարձնում են կրոնախեւ, շատերին էլ՝ ագրեսիվ ապազգայիններ: Օրեցօր մեր կյանքում ամրապնդվող եսապաշտությունը, հայության (հատկապես հայ երիտասարդության) մի ստվար մասին, մարդու իրավունքների գերակայության մերժելի սկզբունքի անունով, մղում է դեպի տիեզերաքաղաքացիություն:

Հակազգային երեւույթների այս շարքը կարելի է շարունակել... Ինչեւէ, խոսենք անելիքի մասին:

Նախ հաստատագրենք, որ ազգի անհատների կամ տարբեր հատվածների բնական միությունը կայանալի է ոչ թե կողմերի սակարկություններով, այլ՝ ընդհանուր նպատակի ու արժեքների գիտակցումով եւ դրանց անվերապահ ենթարկվելու կամքով:

Իսկ ի՞նչ ընդհանրական արժեքների ու նպատակի շուրջ պիտի կայանա ազգային միությունը: Ցեղային կենսահայեցողությունն ասում է. արժեքներն են՝ Ցեղը եւ Հայրենիքը, նպատակը՝ դրանց հավիտենացումը: Այս նպատակի ու արժեքների գիտակցումի, ինչպես նաեւ՝ դրանց ծառայելու կամքի պակասն են ի հայտ բերել անհամաձայնություն Ազգի առանձին տարրերի միջեւ: Իհարկե, դժվար է միանշանակ ասել, թե ինչն է հանգեցրել այդ պակասին, այդուհանդերձ թվարկենք մի քանի պատճառներ: Օրինակ՝ օտար գեների ներմուծումը (խառնամուսուկությունները), որը, ինչպես ուսուցանում է ցեղային իմաստաբանությունը, դիմագծի խեղումից բացի, արյան եւ ոգու փոխադարձ կապի շնորհիվ, բերում է նաեւ հոգեգծերի փոփոխության, ասել է՝ թե սեփական աշխարհընկալման խեղման. կամ՝ իր արժեքների չգիտակցման հետեւանքով (որը տեղի է ունենում, երբ նախորդ սերունդը չի կարողանում անհրաժեշտ դաստիարակություն տալ նորահաս սերնդին) ազգի մեջ առաջացած օտարահակությունը՝ օտար բարքերի ընդունում, քաղաքական տարբեր կողմնորոշումներ, եւ այլն:

Իսկ երբ բացակայում է Ցեղի եւ Հայրենիքի գիտակցումը եւ չկա դրանց ծառայելու կամքը, կրոնական, կուսակցական, դասակարգային, անձնական եւ այլ կարգի «ես»-երը գալիս են մասնատելու ազգային օրգանիզմը: Հարկ չկա հիշեցնելու, թե ինչ կատարվեց, երբ տիեզերական քրիստոնեության գաղափարը վեր դասվեց հայկականությունից, համաշխարհային դասակարգային հեղափոխությունը գերադասվեց ազգային գոյատեւման խնդրից, այս կամ այն թագավորի անձնական ու դինաստիական խնդիրները լուծվեցին ազգային շահերի ուրացման հաշվին եւ այլն: Կարելու է նաեւ հաշվի առնել հետեւյալ հանգամանքը: Անհնար է այսօր ակնկալել միասնություն բոլոր հայ կոչվողների համար, քանզի Ցեղի եւ Հայրենիքի գաղափարները, ցավոք, արժեք են եւ կարող են արժեք լինել հայության մի մասի համար միայն: Օրինակ՝ հնարավոր չէ ակնկալել միասնություն Հայրենիքը դավաճանողի եւ նրա համար մարտնչողի, անձնապաշտորեն ազգափոխ եղողի եւ նահատակության գնով իր ազգությունը պահողի միջեւ, պետություն շենացնողի եւ այն թալանողի, ազգային արժեքներ ստեղծողի եւ դրանք վաճառողի միջեւ... Ըստ ցեղային աշխարհայեցողության, այն, ինչն այսօր կոչվում է հայություն կամ հայ ժողովուրդ, կազմված է զգայագիտակցական հետեւյալ շերտերից՝ տեսակը կրող ցեղից, դեռեւս անտարբեր եւ չկողմնորոշված ժողովրդից եւ Հայ տեսակի համար մեկընդմիջտ մեռած՝ ազգուրաց տականքից: Այս առումով, Ցեղը եւ Հայրենիքը արժեքներ են ցեղորեն մտածող տարրի եւ այդպիսին կարող են դառնալ ժողովրդի համար՝ վերջինս ցեղելու, դեպի ցեղը կողմնորոշելու միջոցով: Այսպիսով, ազգային միասնություն ասելիս, խոսք կարող է լինել միայն Ցեղ-ժողովուրդ միասնության մասին:

Անշուշտ, պետք չէ միամտորեն կարծել, թե դարերում կորցրած ազգային միությունը կարելի է շուտափույթ վերականգնել: Պարզ է նաև, թե որքան շուտ սկսվի այդ վերականգնման ընթացքը, այնքան հնարավոր կլինի դրա իրականացումը:

Ուրեմն, ինչի՞ց սկսել:

Վերելում արդեն ասվեց, որ հայության տարանուն ուժերի միջև չկա ազգային համաձայնություն, որովհետև կամ չկա ընդհանրական արժեքների եւ միասնական նպատակի գիտակցում, կամ էլ, եթե կա գիտակցումը, չկա դրանց նվիրաբերվելու կամեցողություն: Այլ խոսքով, ազգային միություն ունենալու համար պիտի ձեռնամուխ լինել անհատի ազգային գիտակցության ձեւավորմանը եւ նրանում Ազգին ծառայելու կամքի մշակմանը, որի հիմնական միջոցը դաստիարակությունն է (*):

Միաժամանակ, ավելի լայն առումով, ազգային միասնության խնդիրը հանգում է մեզանում հանրապարտադիր բարոյականի արմատավորմանը՝ կոչված ապահովելու մեր ներքին միությունը: Հասկանալի է, որ այդ բարոյականը ինքնին մասն է այն ավետարանի, որ կոչվում է ազգային գաղափարախոսություն. վերջինս պետք է լինի հիմնական երաշխավորը՝ հայության տարանուն հատվածների միջև ազգային համերաշխության հաստատման:

* * *

Ցեղային աշխարհայեցողությունը՝ Ցեղի ներքին կյանքը ներդաշնակելու համար, սահմանել է ներցեղային բարոյականը, որի հիմնական սկզբունքները համառոտակի կներկայացնենք ստորև:

Համաձայն այդ բարոյականի՝ անհատը, որպես ինքնություն, Ցեղից դուրս գոյություն չունի, քանզի Ցեղի ընդհանրական հատկանիշներով է պայմանավորված իր անհատական կերտվածքը. նա հայ մարդ է, եւ ոչ՝ սոսկ մարդ:

Լինելով ապադասակարգային, վերկրոնական ու վերկուսակ-ցական բարոյական, որն ունի Ցեղն ամեն բանից վեր դասելու անխախտ սկզբունք (նախ Հայ), այն յուրաքանչյուր հայրենազգաց ու ազգահոգ հայից պահանջում է՝ հանուն Հայ ցեղի եւ Հայաստանի հավերժության զոհաբերել իր «ես»-ը, լինել հպատակն ու մարտիկը Ցեղի, անկախ քաղաքական կամ կրոնական համոզմունքից, ընկերային դիրքից եւ աշխարհում գտնվելու վայրից: Ըստ այդ բարոյականի, եթե անհատն ընտրում է այս կամ այն քաղաքական, կրոնական կազմակերպությունը, մասնագիտությունը, ապա միայն նրա համար, որպեսզի գտնի իր անհատական խառնվածքին համապատասխան դրսեւորման դաշտ՝ լավագույնս օգտակար լինելու Ցեղին եւ Հայրենիքին: Ներցեղային բարոյականը ժխտում է ներքին ճակատում տարվող պայքարը՝ մատնանշելով արտաքին ճակատը եւ քարոզում անհանդուրժող կեցվածք այն ներքին տականքի դեմ, որը, հանուն իր հատվածական շահերի, հրահրում է այդ պայքարը:

Ներցեղային բարոյականի պահանջով, յուրաքանչյուր հայորդի, գիտակցելով մահով անմահանալու խորհուրդը, պատրաստ է մեռնել, որ ապրի ցեղը Հայոց:

Ըստ դրա՝ անհատն ազատ է այնքանով, որքանով չի հակադրվում Ցեղի շահերին ու բարոյականին, որ իրենն են նաև. միաժամանակ, նրան տրվում է այնքան ազատություն, որ իր անհատականության լիարժեք դրսեւորմամբ ծառայի Ցեղին:

Ներցեղային բարոյականի սկզբունքներով՝ անհատի անձնական երջանկությունը պայմանավորված է Ցեղի հավաքական երջանկությամբ, եւ այս գիտակցությամբ է նաև, որ յուրաքանչյուր անհատ պիտի ձգտի աշխատել Ցեղի բարօրության համար (տեղին է բերել Ներսես Աստվածատուրյանի դասական սահմանումը՝ «չկան բախտավոր կամ դժբախտ անհատ հայեր, կա միայն երջանիկ կամ անբախտ հայություն»): Այդպիսի բարոյականով հայորդուն հարազատ են այն բոլոր հայերը, որոնց համար ազգային շահը բարձր է եսակենտրոն ու հատվածական շահերից:

Ներցեղային բարոյականի առանցքային սկզբունքներից են՝ համահայկական ազգասիրությունը եւ համահայաստանյան հայրենա-սիրությունը:

Համահայկական ազգասիրություն -

Ներցեղային բարոյականը մեր պատմության ընթացքում ստեղծված կամ ստեղծվելիք ամեն իրողություն արժեվորում է համահայկականության սկզբունքով: Ըստ այդմ, հայկականության իմաստով նույնարժեք են հեթանոս Հայկը, քրիստոնյա վարդապետ Խորենացին, դաշնակցական Շանթը, ռամկավար Թեքեյանը, համայնավար Չարենցը, կաթոլիկ Վարուժանն ու Ալիշանը, բողոքական Գերսամ Ահարոնյանը... Համաձայն դրա, հայության մեջ չկա խտրականություն՝ հայաստանցիներ եւ սփյուռքահայեր, քաղաքացիներ ու գյուղացիներ, կամ՝ «ախպարներ», «ֆռանգներ» եւ այլն:

Համահայաստանյան հայրենասիրություն -

Ներցեղային բարոյականը մերժում է տեղական «հայրենա-սիրությունը» եւ սահմանում, թե սուրբ է Հայրենիքի ամեն մի կտոր հող՝ լինի Արցախը թե Երեւանը, Տարոնը թե Վասպուրականը...

Այսպիսով, հայության տարանուն հատվածների համախմբման անհրաժեշտ պայման համարելով ներցեղային բարոյականի արմատավորումը մեր կյանքում, մենք, կրկին անգամ ասում ենք. վաղվա հայության համար ազգային համաձայնություն հնարավոր է ակնկալել միայն՝ նորահասներին Ցեղի եւ Հայրենիքի հավիտենարժեք գաղափարներով դաստիարակելով եւ նրանց մեջ այդ արժեքներին ծառայելու կամք մշակելով: Եվ այդժամ միայն կունենանք երանելի այն սերունդը, որն անհրաժեշտ է Ցեղի վաղվա առաջնորդին՝ ապահովելու համար հայ ժողովրդի տեղն արեւի տակ:

* Մենք համոզված ենք, որ մարդու մեջ դաստիարակությամբ կարելի է սերմանել, հարազատել տալ միայն այն, ինչը կա նրա էության մեջ: Եվ եթե հայեցի դաստիարակությունը չի տալու արդյունք որեւէ հայ կոչվող անհատի, կնշանակի ժառանգականորեն նա խեղված է՝ իբրեւ Հայ:

* * *

Հաստատագրելով, թե մարդկությունը կազմող ազգերից յուրաքանչյուրն ունի իր դերն ու առաքելությունը (անշուշտ, իր հայրենիքում եւ իր կենսածեւի մեջ), Ա.Գ.-ը պետք է կարողանա զուգորդել ազգայինը եւ համամարդկայինը: Ինքնատիպ ազգայինը եւ օրինակելի մարդկայինը պետք է համադրվեն նրանում: Միաժամանակ, Ա.Գ.-ը պետք է մերժի տիեզերաքաղաքացիությունը (կոսմոպոլիտիզմ) եւ ազգային անհատականությունը եղծող ամեն մի վարդապետություն (կոմունիզմ, գլոբալիզմ, եւ այլն):

ԱԶԳԱՅԻՆԸ ԵՎ ՀԱՄԱՄԱՐԴԿԱՅԻՆԸ

Բնության բազմազանությունը, տեսակավորումը գոյություն ունեն ի սկզբանե: Ինքնին վերացական մարդկություն գոյություն չունի. մարդկությունը կազմում են ազգերը, եւ ամեն մարդ իր ազգությամբ մտնում է ընդհանուր մարդկության մեջ: Մարդկության յուրաքանչյուր ազգ՝ իր հոգեկերտվածքով ինքնատիպ է եւ անկրկնելի: Մարդկությունը հարուստ է ազգերով եւ որեւէ ազգի կորստով այն աղքատանում է՝ կորցնելով զգալու, մտածելու եւ արտահայտվելու մի յուրահատուկ բնական ձեւ, մի առանձին հոգեաշխարհ: Հետեւաբար, այն, ինչ ուղղված է ազգայինի դեմ, ուղղված է մարդկության դեմ:

Անշուշտ, ազգային ինքնատիպությունը չի ենթադրում աշխարհից մեկուսացում կամ ազգային եսականություն: Ազգերը, բացի առանձնահատկություններից, ունեն նաեւ ընդհանրական հատկա-նիշներ: Դրանք ակնառու են Աստծո հետ հարաբերությունները ճշտելիս (պատահական չի ասված, թե բոլոր կրոնները տանում են դեպ միեւնոյն Աստված), ինչպես նաեւ՝ հասարակարգերի, տնտեսածեւերի եւ գիտության հանդեպ մոտեցումներում: Սակայն այս բոլորն էլ իրենց վրա այս կամ այն չափով կրում են տվյալ ազգի կնիքը. Ըստ այդմ, յուրաքանչյուր ազգ ունի ի՛ր քրիստոնեությունը կամ ի՛ր սոցիալիզմը, կարելի է ավելացնել նաեւ՝ իրեն հատուկ լիբերալիզմը, ի՛ր ընկալումներին համապատասխան դեմոկրատիան եւն.: Նույնիսկ բնական գիտությունների պարագայում, որոնց արդյունքներն անխոս վերազգային են, այդ արդյունքներին հասնելու մոտեցումները, որպես կանոն, ազգային յուրահատկություն ունեն:

Այսպիսով, թեւ բոլոր ազգերը՝ իբրեւ Արարչի ծնունդ, Հավերժի եւ Բացարձակի հարթության մեջ մերձենում են, սակայն յուրաքանչյուրն ունի դեպի Արարիչ տանող ի՛ր ճանապարհը, իսկ ավելի ստույգ՝ իրեն տրված ճանապարհը: Սա՛ է ազգերի ներդաշնակ գոյակցության բնական-արարչական ձեւը: Դա ասել է նաեւ, թե յուրաքանչյուր ազգային միայն կատարելության ճանապարհով է դառնում համամարդկային:

Գանք այսօրվան: Ազգային ինքնատիպություն, թե՞ համաշխարհային միօրինակացում. այս հարցը վերստին դրված է մարդկության առաջ, եւ մենք չենք կարող խուսափել դրա պատասխանից:

Մեր օրերում աշխարհին միօրինակություն պարտադրող ամենավտանգավոր երեւույթը այսպես կոչված գլոբալիզացիան է, որը ամերիկյան քաղաքականության գաղափարա-քարոզչական բաղադրիչն է: Գլոբալիզացիայի խնդիրն ակնհայտ է. շահարկելով

ինտեգրացիայի բնական գործընթացները՝ բոլոր ազգերին պարտադրել միօրինակ բարքեր, միօրինակ մշակույթ, մտածելակերպ, հասարակարգ, տնտեսաձև, կարճ ասած՝ միօրինակ ամերիկյան կենսակերպ: Եվ միանգամայն ճիշտ է գնահատականը, թե գլոբալացում՝ կնշանակի ամերիկանացում:

Հարմարվե՞լ այս ամենին, թե՞ ընդվզել: Աշխարհի բնական կարգը պահանջում է ընդվզել: Եվ բոլոր այն ազգերը, որոնք ունեն հավաքական գիտակցություն եւ հոգով զգում են աշխարհի միօրինականացման սպառնալիքը, անհրաժեշտորեն ըմբոստանալու են այդ երեւոյթի դեմ: Մենք եւս պարտավոր ենք ըմբոստանալ, դիմադրել, առանց, սակայն, քաղաքական իմաստությունը կորցնելու:

* * *

Անհրաժեշտ է շեշտել, որ Ա.Գ.-ը պետք է խարսխվի ո՛չ թե օտարատյացության, այլ ամերիկայի ալիճի հայրենապաշտության եւ ցեղապաշտության, ասել է՝ առողջ ազգայնականության* հիմքի վրա: Այդուհանդերձ, նա պետք է սերմանի Ազգի թշնամու նկատմամբ արդար վրեժի զգացում, եւ, միաժամանակ, ներելու վեհանձնություն՝ նրան հաղթելուց, պատժելուց հետո՝ միայն:

Ա.Գ.-ը պետք է ամրագրի, որ մեր անցյալը, ներկան եւ ապագան մի անխզելի ամբողջություն են՝ Հայ ոգու դրսեւորման հարատեւ ընթացք, որով եւ՝ անհրաժեշտ համարի սերունդների միջեւ հոգեհաղորդ-դակցությունը:

Մեր պատմության տարբեր ժամանակաշրջանների արժեքները գնահատելով ազգայինի առջնայնության սկզբունքով՝ Ա. Գ.-ը պետք է օրինակելի եւ դրվատելի համարի այն ամեն ազգային-հայկականը, որ առկա է Հայոց պատմության ողջ ընթացքում՝ նրա հեթանոս դարերում, քրիստոնեության շրջանում, համայնավարության օրոք եւ այլն:

Ա. Գ.-ը պետք է պարզաբանի նաեւ ազգության եւ կրոնի փոխհարաբերությունը՝ հիմնավորելով, որ Հայ ազգը վեր է ոչ հայկական ամեն մի կրոնական դավանանքից (բուն ազգային կրոնի գոյության դեպքում՝ ազգը նույնանում է իր կրոնի հետ): Միաժամանակ, նա պետք է իրար հակադրի հոգեւոր ու աշխարհիկ կենսահայեցողությունները. նրանում առկա դրույթները կարող են լինել ինպես աշխարհիկ, այնպես էլ՝ հոգեւոր բովանդակության:

* Պետք է ասել, որ հասարակական գիտության կողմից առայսօր չի տրված ազգայնականության միասնական, ընդունված սահմանում. կա շփոթ՝ ազգայինի, ազգայնականության և ազգայնամոլության: Մենք, հետևելով Հայ ազգայնականության դասական մոտեցումներին, նույնացնում ենք «ազգային» և «ազգայնական» հասկացությունները (պատահական չէ, որ արևմտահայերենում դրանք նույնիմաստ են), միաժամանակ, մերժում՝ ազգայնամոլությունը, ինչպես ամեն մի մոլություն: Ըստ այդմ, ազգայնականությունը (նացիոնալիզմ)՝ իբրև զգացում, մտածում և գործելակերպ, որևէ ազգի արդար և բնական ձգտումն է հավատարիմ մնալ սեփական կենսաձևին և հարատեւել իր հայրենիքում, առանց ուրիշի հայրենիքի վրա աչք տնկելու, առանց ուրիշին իր կենսաակերպը պարտադրելու, այսինքն՝ առանց ազգերի ներդաշնակ գոյակցության բնական-արարչական կարգը խախտելու: Ազգայնականությունն, ուրեմն, ինքնին թելադրված է ազգերի գոյությամբ և որպես այդպիսին՝ հավիտենական արժեք է:

Այս ձևակերպմամբ, ազգայնականությանն անհարիր է այլամեր-ժությունը, օտարատյացությունը, անբնական ծավալապաշտությունը, որն հատուկ է ազգայնամոլությանը (շովինիզմ): Մեզանում, ցավալիորեն, դեռևս ընդունված է ազգայնականությունը գնահատել արևմտյան ինչ-ինչ չափանիշներով կամ նախկին՝ կոմունիստական ըմբռնումներով և այն ներկայացնել իբրև ծայրահեղականություն, ազգայնամոլություն: Այսօր էլ մեր գիտնականների, պետական ու քաղաքական գործիչների զգալի մասը ազգայնականությունը գնահատում է այլ երկրների այն քաղաքական հոսանքների օրինակով, որոնք իբրև հենարան օգտագործում են հասարակության անգիտակից և խաժամուժ (լյունպեն) տարրերը. երբեք ի ցույց չեն դրվում այդ երկրների ազգայնական առողջ ուժերը: Գրեթե ուրացության են մատնվում բուն հայ ազգայնականության պատմությունը, արդեն ձևակերպված գաղափարաբանությունները, այն ներկայացնող անհատների հզոր իմացակա-նությունը:

Կարծիք կա, որ ազգայնականությունն այսօր մեզանում հող չի կարող ունենալ, քանզի Հայաստանն էթնիկապես գրեթե միատարր է: Սա, անշուշտ, ազգայնականության էությունը չընկալելու և այն ստվերոտ կողմերով տեսնելու արդյունք է: Ազգայնականությունը, ինչպես

վերը նշեցինք, տվյալ ազգի՝ իր բնական հայրենիքում հարատևելու և սեփական արժեքներին հավատարիմ մնալու, դրանք զարգացնելու խնդիր ունի: Ըստ այդմ, անկախ այն բանից, Յայաստանը էքնիկապես միատարր է, թե՛ ոչ, միևնույնն է, մեզ համար գոյություն ունի Յայկական բարձրավանդակի՝ հայոց Յայրենիքի ամբողջական վերատիրման և սեփական կենսաձևով ապրելու խնդիր:

Իսկ, որ այսօր անհրաժեշտություն կա հայրենատիրական գաղափարների վերարժանման, մեր բարոյական, մշակութային արժեքների կորուստի ահազանգման, փաստ է: Յայության մի զգալի մասի մոտ (ինչպես Յայաստանում, այնպես էլ՝ Սփյուռքում) հայրենատիրության կրակն աստիճանաբար մարում է. Յայկական բարձրավանդակի վերատիրման կամ ինչպես ընդունված է ասել՝ Յայ դատի խնդիրը, շատերի համար դարձել է անհրականանալի երազ և դրա արժանունն էլ՝ ժամանակավրեպ: Այսօր հայությունը, հիմնականում արևմտյան արժեքների լայնածակատ քարոզչության ազդեցությամբ, աստիճանաբար հեռանում է իր հոգևոր, մշակութային, բարոյական արժեքներից, իսկ Յայաստան թափանցած աղանդները, հազար ու մի «մարդասիրական», «բարեգործական» կազմակերպությունները ազատ, անարգել հունձք են անում: Այսքանն էլ բավարար է միանշանակ ասելու, որ մեր պետական քաղաքականությունը առայսօր չի բխեցվել ազգային քաղաքականությունից:

Յայաստան պետությունը ստեղծված է Յայ ազգի իղծերի իրականացման համար, հետևաբար Յայաստանի պետական քաղաքականությունը պետք է խորքում լինի ազգային-հայկական, ասել է՝ բովանդակությամբ ազգայնական:

* * *

Ա. Գ.-յան մեջ որոշակի դեր պիտի հատկացվի Յայ եկեղեցուն, իբրև ազգային աշխարհասփյուռ կառույց, իբրև հայության նկարագրի բաղկացուցիչ մաս: Սակայն, պետք է նկատի առնվի եւ այն, որ Յայ եկեղեցական-քրիստոնեական գաղափարաբանությունը չի՝ կարող ինքնին հանդես գալ որպես Յայ ազգային գաղափարախոսություն:

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

«Ինքնապաշտպանությունը հայ ժողովրդի - ահա՛ հայ եկեղեցու նոր հավատամքը:

Չընդունե՞ց այս ճշմարտությունը, չքարոզե՞ց, չտարածե՞ց ամեն օր այս փրկարար գաղափարը, իր բոլոր միջոցներով չնպաստե՞ց մեր ինքնապաշտպանության գործին - կործանված է դա»:

Գ. Նժդեհ

Չանդրադառնալով մեր ժողովրդի կյանքում Յայ եկեղեցու խաղացած դրական կամ բացասական դերին, մենք ընդունում ենք այն իրողությունը, որ այսօր Յայ եկեղեցին կա եւ հանդես է գալիս որպես ազգային, աշխարհասփյուռ կառույց: Հետևաբար, մեզ համար կարելի է նրա առավել ազգային լինելու եւ այդպիսով, հայությանն առավել օգտակար մնալու հանգամանքը:

Այս առումով, մենք նպատակ չունենք քննելու Յայ եկեղեցու գաղափարաբանության հիմքի՝ քրիստոնեության բարոյախոսական կամ պատմական կողմը, այլ այդ գաղափարաբանությունը կդիտարկենք հայ ազգային խնդիրների հետ կապված:

* * *

Նախ, Յայ եկեղեցու այն վտանգավոր մոտեցման մասին, ըստ որի նախաքրիստոնեական Յայաստանը ներկայացվում է որպես ջունգլիներ եւ քարոզվում, թե քրիստոնեությունը եկավ «լուսավորելու» հայերիս: Յայության քաղաքակիրթ պատմությունը սկսել 301թ.-ից՝ կնշանակի ուրանալ սեփական ազգի նախաքրիստոնեական մի քանի հազարամյա պատմությունը՝ իր անկրկնելի մշակույթով, բարձր գիտությամբ ու փառահեղ հերոսականով: Դա կնշանակի՝ ազգին արհեստականորեն կտրել իր արմատներից եւ այդպիսով նրան ինքնասպանության շեմին կանգնեցնել: Մի՞թե Մովսես Քերթոզ վարդապետը չի փառաբանել իր հեթանոս հայրերին եւ մի՞թե քրիստոնեությունը ընդունած հույները կամ հռոմեացիները հպարտ չեն իրենց նախաքրիստոնեական պատմությամբ: Կամ ինչո՞ւ, գրեթե մերժելով Յայոց նախաքրիստոնեական շրջանը՝ Հին Կտակարանի միջոցով, մեզ որպես սրբություն է ներկայացվում հրեաների այդ շրջանի պատմությունը. ինչու՞ ոչ քրիստոնյաներ Աբրահամն ու Իսահակը, Մովսեսն ու Դավիթը Յայ եկեղեցու կողմից սրբացված են, իսկ Յայկն ու Արամը, Տիգրանն ու Արտաշեսը՝ ոչ:

Նայում ես Հայ եկեղեցու սրբերի շարքը եւ ապշում. Մաշտոցի, Նարեկացու, Շնորհալու, Տաթևացու այն ազգաշնորհ հայորդիների կողքին տեղ են գրադեցնում՝ հռոմեացի Կոստանդիանոս կայսրը, որը թեւ քրիստոնեությունը Հռոմում օրինականացրեց, սակայն ինքն այդպես էլ չդարձավ քրիստոնյա, 4-րդ դարում Հայաստանի անկախությունը կործանած հունաց կայսր Թեոդոսը, Աճի մայրաքաղաքը հույներին վաճառած Պետրոս կաթողիկոս Գետադարձը եւ այլազգիների մի ամբողջ տողան: Ուրեմն Հայաստանը կործանած Թեոդոսին կամ ազգուրաց Գետադարձին կարելի է սրբացնել, իսկ ասեմք, Հայաստան պահած Դավիթ-Քելին կամ Նժդեհին՝ ոչ. չէ՞ որ առանց այդ մարդկանց, քրիստոնեության անգամ հետքերը չէին մնա Հայաստանում:

Իսկ միզուցե՞ պատճառն այն է, որ նրանք հոգեւոր գործունեություն չեն ծավալել, բայց այդ դեպքում ի՞նչն է խանգարում մեր եկեղեցուն՝ իր սրբերի շարքը դասելու կամ սրբակենցաղ հայտարարելու Կոմիտաս վարդապետին կամ Խրիմյան կաթողիկոսին: Եվ արդյո՞ք ազգային թերարժեքության բարդույթի կրողներից չէ Հայ եկեղեցին, որի մերձավոր սրբերից միայն Գրիգոր պարթևն է սրբացված հույն եւ հռոմեական եկեղեցիների կողմից, իսկ ինքը պարտավորվել է սրբացնել նրանց բազմաթիվ երեւելիների:

Արժե հիշատակել, որ եղել են կաթողիկոսներ, որոնք պատվիրել են սրբերի շարքը դասել նաեւ Հայրենիքի համար նահատակվածներին: Մասնավորապես, Վրթանես հայրապետը, սպարապետ Վաչե Մամիկոնյանի մահվան առիթով պատվիրեց՝ Հայրենիքի ու եկեղեցու համար պատերազմի մեջ ընկնողներին այսուհետ նահատակ նկատել եւ նրանց քաջության հիշատակը անխափան կատարել ամեն տարի (հետագա դարերում, թերեւս, այս պատվիրանը չի գործել): Ավելացնենք նաեւ, որ մի շարք ազգային դեմքեր թեւ տարեկան տոնակատարության չեն արժանացել եկեղեցու կողմից, սակայն համարվել են սրբակենցաղ անձեր:

Նույնը պիտի ասել Հայ եկեղեցու տոների կապակցությամբ: Նա օգտագործում է Հայոց բուն թվականը (պատի՛վ իրեն), բայց չի հիշատակում դրա հետ կապված տոնը՝ Նավասարդը: «Տոնք եկեղեցականք»-ում չի հիշատակված գոնե Սարգարապատը (թեւ ի հիշատակ այդ հերոսամարտում «վասն հավատո եւ հայրենյաց» ընկած «աշխարհագորաց եւ զորավարացն հայոց» կատարվում է հոգեհանգիստ, սակայն այն միանգամայն արժանի է հիշվելու որպես տոն): Արժե ավելացնել, որ ամենեւին էլ կարիք չկա նախաքրիստոնեական շրջանի մի շարք ազգային տոներ անպայմանորեն կապել քրիստոնեության հետ. դա ե՛ւ արհեստական է, ե՛ւ հաճախ խաթարում է տոնի ազգային էությունը:

Հաճախ է ծանծանկուն այն միտքը, թե մեր էությամբ մենք քրիստոնյա էինք մինչեւ Քրիստոսը, թե քրիստոնեությունը մեր կենսածեն է եղել ի սկզբանե: Մի՞ թե. Քրիստոսի ո՞ր պատվիրանով է առաջնորդվել 200 հազ. օտարազգի գերեվարած Հայոց արքա Արգիշտին, արդյո՞ք Տիգրանը՝ իր աշխարհակալ ձգտումներով, քրիստոնյա էր էությամբ եւ կամ մի՞թե «ի սկզբանե քրիստոնյա» ժողովրդին հրով ու սրով պիտի պարտադրվեր այդ կրոնը: Անշուշտ, մենք հեռու ենք նաեւ այն մտքից, թե քրիստոնեությունը խորթ է մեր ազգային էությանը: Մենք հակված ենք այն մտքին, որ հայկականն ու քրիստոնեականը ներդաշնակելի են (բայց նույնական չեն), եւ պատահական չէ, որ հայությունը, թեւ որոշ ուշացումով, ի վերջո հարազատեց եւ իր կենսածելի հետ համադրեց քրիստոնեությունը:

Եկեղեցու ջանքերով տարածում է գտել այն միտքը, թե Հայ եկեղեցին՝ շնորհիվ քրիստոնեության, պետականության բացակայության պայմաններում, փրկեց հայերիս ծուլվել-անհետանալուց: Իբրեւ վճռորոշ գործոն, հաճախ շեշտվում է Հայ եկեղեցու միաբնակ (մոնոֆիզիտ) դավանաբանությունը:

Անշուշտ, Հայ եկեղեցին ունի անուրանալի դեր հայ լեզվի ու մշակույթի պահպանման գործում, բայց մի՞թե նրան պիտի վերագրել նաեւ 18-19-րդ դարերի հայոց գիտական ու մշակութային վերելքը կամ 1918-ի մայիսյան ճակատագրական հաղթանակները: Այս հարցն ունի մեկ էական կողմ եւս. «Եթե հայերից մնացել են մի քանի փշրանքներ, դրա համար պետք է շնորհակալ լինել ոչ թե լուսավորչական եկեղեցուն, այլ թուրքերին, թաթարներին, պարսիկներին... Եթե հայը լինել ֆրանսիացու, գերմանացու եւ անգլիացու հպատակ, արդեն վաղուց կորած կլինել, եւ լուսավորչական եկեղեցին հազիվ թե կարող լինել փրկել նրան» (Րաֆֆի): Այո՛, այլակրոնների միջավայրում, փոխադարձ բացասման ու հակազդեցության շնորհիվ, հայերը պահեցին իրենց ինքնությունը, իսկ քրիստոնյա երկրի հպատակության ներքո՞... Ինչո՞ւ 387թ. Հայաստանի բաժանումից հետո, քրիստոնյա Բյուզանդիային բաժին ընկած գավառներում, կարճ ժամանակում հայությունը ծուլվեց կորավ (հայ գրերն ու այստեղ բացված դպրոցներն իսկ ի զորու չեղան այդ գավառների հայությանը փրկելու), իսկ Պարսկաստանին անցած տարածքներում հայությունը չկորավ: Ինչո՞ւ եկեղեցին ծուլումից չփրկեց 14-րդ դարի սկզբին Աճիի կործանումից հետո Լեհաստան եւ Ուկրաինա գաղթած հարյուր հազարավոր հայերին (արժե նշել, որ հայերը պահպանվեցին Ղրիմում, ուր նրանք

ապրում էին թաթարների հարեւանությամբ): Ինչո՞ւ այն ի զորու չէ կասեցնելու այդ ծուլումն այսօր Սփյուռքում, ուր, ի դեպ, հայերն ավելի շատ ծուլվում են արեւմուտքի քրիստոնեական երկրներում, քան արեւելքի իսլամական տերություններում (այստեղ, իհարկե, էական դեր է խաղում նաեւ գաղութի մոտիկությունը): Իսկ ինչ մնում է Հայ եկեղեցու միաբնակությանը, ապա վերջինս դերը՝ մեր ազգային նկարագրի կամ ինքնությունության պահպանման գործում, չպետք է գերազնահատել: Օր.՝ երբ 607թ.-ից վրաց եկեղեցին հարեց հունադավան երկաբնակ եկեղեցուն (մինչ այդ ուներ նույն դավանաբանությունը, ինչ Հայ եկեղեցին), դրանից վրաց ժողովուրդը չվերացավ. ոչ էլ կաթոլիկ Մխիթարյաններն են կորցրել իրենց ազգային կերպարը:

Անընդունելի է նաեւ Հայ եկեղեցու հարմարվողական կեցվածքը, որ նա բռնել է օրվա խնդիրների նկատմամբ: Այսօր, երբ աչքի առաջ եղծվում են մեր ազգային նկարագիրն ու բարոյականը եւ հայությունը համակվում է նյութապաշտության ու օտարամոլության հերթական վարակով, եկեղեցին՝ բացի աղանդներից մեկումեջ փնովող հայտարարություններից, չի փորձում այդ ամենի դեմն առնել: Ի՞նչ է այսօրվա եկեղեցու գործը. մեռելաթաղ, արհեստական տարվող ծիսակատարություններ, մուրացիկության ու անգործության մղող՝ «բարեգործություն»:

Ի դեպ, աղանդների հետ կապված: Անլուրջ եւ անարդյունավետ է դրանց դեմ պայքարը Ավետարանով տանելը, քանզի աղանդները պակաս հաջողությամբ չեն հիմնավորում իրենց գոյությունը նույն Ավետարանով: Աղանդների դեմ տարվող պայքարը, առաջին հերթին, պիտի տարվի ազգային դիրքերից: Ու չպետք է մոռանալ ժողովրդական իմաստությունը, որ եթե գայլը հոտից ոչխար է փախցնում, կնշանակի՝ հովիվներն անպիտան են դարձել. ցավոք, մեր հոգեւորականների շարքերում այսօր Դիոգենեսի լապտերով պիտի փնտրել աննյութական, հայրենանվեր «աստծո ծառաների»:

Այսպիսով, երբ Հայ եկեղեցին պայքարում է օտար ազդեցությունների դեմ, իր հավատացյալների մեջ խրախուսում է ազգայինը, նա ճիշտ ուղու վրա է, եթե այն ժխտում է նախաքրիստոնեական հայ մշակույթն ու պատմությունը, ցուցաբերում դավանաբանական անհանդուրժողություն, նա սխալ ուղի է բռնել: Եթե Հայ եկեղեցին մեր ժողովրդի քաղաքական ազատության գործը համարում է սրբազան եւ աշխատում ազգային պայքարի ուղղությամբ, նա իր առքելության մեջ է. եթե այն քարոզում է թշնամիների նկատմամբ հեզություն, հանդուրժողություն եւ անհատի հոգու փրկությունը վեր է դասում ազգային խնդիրներից, նա իր առաքելությունից շեղված է: Կարճ ասած, եթե եկեղեցին գործում է ի շահ ազգի, նա Հայ եկեղեցի է, ի վնաս ազգի՝ Հայ եկեղեցի չէ:

Իսկ մինչ այդ, մեր ցեղի ազատության ու հարատեւման հրամայականով՝ Հայ եկեղեցին պիտի վերագնահատի իր պատմությունն ու գործունեությունը (դա նույնիսկ կոմունիստներն արեցին). վերագնահատի ազգային շահի դիրքերից, այդ շահին ծառայեցնելով նաեւ քրիստոնեությունը:

* * *

Ա. Գ.-ը անհատի մեջ պետք է սերմանի ազգային հպարտություն, Ազգի ապագայի նկատմամբ՝ հավատ, զերծ պահի նրան անլիարժեքության, սնապարծության, գերարժեքության, նորահավատության եւ այլ ախտավոր բարդություններից:

ՄԵՐ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՈՐՈՇ ԱԽՏԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Չհավակնելով գիտական խորության, փորձենք ընդհանուր հայացք նետել հայ կյանքում առկա հոգեբանական մի շարք երեւույթների ու ձեւավորված բարդույթների վրա՝ մեր հոգեբանական ինքնապաշտպանության եւ մեզանում արմատ գցած մի շարք պարտվողական հոգեվիճակների հաղթահարման անհրաժեշտությունից ելնելով:

Մեզանում առկա հոգեբանական ախտերը հիմնականում հետեւանք են երկու բանի՝

ա) բնական օրենքներն ու օրինաչափությունները չիմանալու,

բ) մեր ցեղի պատմությանն ու մշակույթին, նրա իրական արժեքներին, առաքինություններին ու թերություններին անձանոթ լինելու - մի խոսքով, անցեղաճանաչության:

Պետք է ասել, որ հոգեբանական առանձին բարդություններ խիստ շաղկապված են միմյանց, եւ հաճախ դժվար է դրանք տարանջատել:

Ազգային թերարժեքություն -

Այն արդյունք է սեփական արժեքի չգիտակցման, ազգային հպարտության (արժանապատվության) բացակայության, որոնց աղբյուրը ազգային ինքնաճանաչումն է:

Ազգային անլիարժեքությամբ (հպարտության բացակայությամբ) պիտի բացատրել, օրինակ, հայերի՝ միմյանց հետ հայերեն չխոսելը, այլ լեզվով ստորագրելը, օտար անձնանուն կրելը, որեւէ օտարերկրացու կողմից մեր ժողովրդի հասցեին արված դրական խոսքերով անտեղի ոգևորվելը եւ այլն: Այս երեւոյթի հետ կապված, հետաքրքիր է նկատել Րաֆֆին. «Չեմ կարող չհիշել հայերի այն ընդհանուր մոլությունը, որ սովորական է դարձել եւ մեր գավառներում. տեսնում ես մի տեղ, մի ժողովրդի մեջ, մի խմբի մեջ տաս հայ, իսկ նրանց թվում մի օտարազգի, անպատճառ տասը հոգի հայերը կսկսեն մեկ օտարականի լեզվով խոսել, ինչ ազգից էլ լինէր նա: Չգիտեմ ե՞րբ պետք է հայն ազգային հպարտություն ունենա»:

Ազգային թերարժեքությամբ պիտի բացատրել նաեւ այն հանգամանքը, երբ շատ հայ բանասերներ ու պատմաբաններ անպայմանորեն ձգտում են մեր մշակույթի շատ արժեքներ կապել օտար ազդեցության հետ: Օրինակ՝ հայկական դիցարանը պարսկականից կամ ասորականից փոխառնված համարելը. մեր բառարմատների մեծ մասը օտար իմաստներից բխեցնելը, Հայոց այբուբենի տառերը հին հունականից վերածելը եւ այլն: Սա պիտի բացատրել նաեւ հայ մտավորականության մեծ մասի պարտվողական հոգեբանությամբ, որով տառապողները, առհասարակ, ինչպես Նժդեհը կասեր՝ «խոնարհամիտ են լինում եւ բնազդորեն փախչում այն ամենից, ինչ որ նրանց հիշեցնում է լիարժեք կյանքով, քաջաբար ու փառքով ապրող իրենց նախահայրերին»:

Թերարժեքության յուրատեսակ երեւոյթ է Հայաստանի հայերի՝ սին հույսեր կապելը Սփյուռքի մեր հայրենակիցների հետ. թե իբր Սփյուռքը չի թողնի, որ մենք սովից կոտորվենք, նա ռազմական օգնություն ցույց կտա թուրքական հարձակման դեպքում եւ էլի շատ առասպելականացված բաներ:

- Գանգատվել դառնորեն չար բախտից ու մեզանից դուրս որոնել մեր դժբախտությունների պատճառը՝ սա եւս մեր ազգային հոգեբանության բնորոշ գծերից մեկն է,- գրում է Հ. Քաջազունին: Սեփական դառնությունների աղբյուրը իր «ես»-ի մեջ չտեսնելու եւ դրանք իրենից դուրս փնտրելու ինքնախաբեություն- ահա՛ մեզանում իշխող մտայնությունը: Այսպես, 1915թ. հայության սպանդի համար մեղավոր են բոլորը, իսկ որ մենք ընդունակ չեղանք ինքնապաշտպանվելու, անմեղ ենք. 1918-20թթ. Հայաստանի պարտության համար մեղավոր են բոլորը, իսկ որ Կարսում Հայկական բանակն առանց կռվի հանձնվեց թուրք «եղբայրներին», մեղավոր են բոլորը, բացի մեզանից:

Իսկ կյանքի օրենքը պահանջում է՝ սեփական «ես»-ի մեջ տեսնել մեր դժբախտության պատճառները եւ սեփական ոգու մեջ որոնել մեր հզորանքի գաղտնիքը:

Թերարժեքության զգացումի բերած ամենամեծ քաղաքական վնասը՝ օտարահակությունն է, օտարին ապավինելու ստրկամտությունը: Սխալված չենք լինի, եթե ասենք, որ միջնադարյան Հայաստանում նախարարների ու թագավորների միջեւ փոխադարձ անհաշտ կռիվները, որոնք այնքան վնաս բերին մեր աշխարհին, էապես պայմանավորված էին նրանց տարբեր օտարահակ կողմնորոշումներով: Նույն օտարամետ կողմնորոշումների բախման հետեւանքով տուժեց հայությունը Հայաստանի առաջին հանրապետության տարիներին:

Այնինչ, քաղաքական իմաստությունն ասում է՝ զինակցի՛ր ուրիշների հետ, օգտագործի՛ր նրանց ուժը, բայց հույսդ դի՛ր սեփական ուժի վրա եւ ցո՛ւյց տուր, որ արժանի զինակից ես:

Ազգային սնապարծություն -

Ազգի իրական արժեքներով եւ առաքինություններով հպարտանալու փոխարեն՝ սին, դատարկ բաներով պարծենալը, որը նույնպես անցեղաճանաչ լինելու արդյունք է: Ազգային սնապարծության դրսեւորում պիտի համարել, օրինակ, երբ հպարտանում ենք, թե հունաց այսինչ կայսրերը հայեր են եղել, Նապոլեոնի զորականների մեջ հայեր կային, Ռուսաստանի դիկտատորը հայ էր. Իհարկե, արժե իմանալ, թե ինչերի են ընդունակ մեր ազգակիցները նաեւ Հայաստանից դուրս, բայց, հայությունը նրանց երախտագիտության խոսք չունի երբեւէ ասելու:

Հաճախ հպարտ ասում ենք, թե Բաքուն կամ Թիֆլիսը հայերն են ստեղծել. իսկ ինչու՞ Հայաստանում նույնը չեն ստեղծել: Ժամանակին նաև հպարտացել ենք, թե ամենամեծ արձանը Ստալինին հայերս ենք կանգնեցրել, Լենինի դամբարանը հայ է կառուցել. այո՛, հոյակերտ արձան ու դամբարան ենք նվիրել մեր ազգի դահիճներին եւ դեռ հպարտանում ենք:

Սնապարծության առարկա կարող է դառնալ նույնիսկ իրական առաքինությունը, երբ վերջինիս վրա տարածվում է հոգեւոր ծուլությունը: Օրինակ, հաճախ, տեղի-անտեղի վկայում ենք, թե արիացի ենք: Բայց որքանո՞վ ենք դրան արժանի: Ուրեմն, նախ արժանի լինենք մեր արիական կոչումին, որպեսզի նաև իրավունք ձեռք բերենք դրանով հպարտանալու:

Ազգային գերարժեքություն -

Այն՝ մեզ շրջապատող աշխարհը եւ այդ աշխարհում մեր իրական արժեքներն ու առաքինությունները չճանաչելու արդյունք է:

- Մե՛նք ենք «աստծո միակ ընտրյալը», միա՛կ մշակութաստեղծ, արարչագործ ազգը,- հայտարարում են այս մոլորության գերիները,- եւ եթե վերանանք աշխարհի երեսից, մարդկությունը կկործանվի, քանզի այլևս ընդունակ չի լինի արարման: Ուրեմն,- եզրակացնում են գերարժեքությամբ տառապողները,- Արարիչը թույլ չի տա, որ մենք վերանանք:

Դժվար չէ հասկանալ, որ այս ամենը կարող են ազգին մղել հոգեկան անգործության՝ պայմանավորված ծույլ ճակատագրապաշտությամբ: Այնինչ, ազգերի գոյության ընթացքը բազմիցս փաստել է, որ յուրաքանչյուր ազգ ինքն է ամենօրյա պայքարով դարբնում իր ճակատագիրը եւ ամեն վայրկյան «դատապարտված» է ապացուցելու, որ ինքն արժանի է գոյության:

Ազգային գերարժեքությանը պիտի վերագրել նաև մեզանից ոմանց կողմից համարիականության գաղափարի ջահակիր հանդես գալու պահանջը, այսինքն, իբր հայերս պիտի ստանձնենք բոլոր արիական ազգերին համախմբելու, արիական միասնական ընտանիք կազմելու առաքելությունը: Կարծում ենք, որ այս մտայնությունը գերհագեցված է երեւակայականությամբ ու միամիտ երազկոտությամբ եւ ի վերջո կարող է վերածվել արիական կեղծ «ինտերնացիոնալիզմի»:

Կույր նորահավատություն -

Այն պատել է մեզ դարեր շարունակ, բազմիցս է պատճառ դարձել մեր խորը հիասթափության, երբ հերթական անգամ ճաշակել ենք դրա դառը պտուղները: Կուրորեն ընդունել ենք մեզ հրամցված ամեն նորը, եւ մեր չկշռադատված նորահավատությունը հաճախ հմտորեն օգտագործվել է օտարների կողմից, որոնք «համամարդկային սիրո ու եղբայրության» փետուրներով մեզ են պարտադրել իրենց նենգ կամքը: Եվ փոխանակ օտարից վերցված ամեն լավ նորը ազգայնացնելու, մենք օտարի բերած վատ նորն ընդունելով՝ ապազգայնացել ենք:

«Միայն հա՛յն է աշխարհի երեսին բոլոր ազգերուն մեջ, որ ամեն «ություն», քրիստոնեությունից մինչեւ ընկերվարություն, առեր է այնպես բառացի ու տառացի կերպով, վերացական հափշտակությամբ՝ ուրանալով եւ մոռանալով ինքնապահպանության ամենատարրական բնազդն անգամ» (Ջարեւանդ):

Այդպես եղավ նաև մեր օրերում, երբ մենք փարվեցինք «դենոկրատիային», «պրիվատիզացիային», արեւմուտքի «բարեգործներին» ընդունեցինք գլխներիս վրա, հռչակեցինք անհատի ազատությունը՝ որպես գերնպատակ...

Այս կույր նորահավատությունը հաճախ բացատրվում է մեր՝ իբր դյուրահավատ ու քաղաքականապես միամիտ լինելու պարագայով: Անշուշտ նաև դրանով, բայց առաջին հերթին՝ ազգի մտավոր, հոգեւոր եւ քաղաքական վերնախավի տկար լինելու հանգամանքով, քանզի վերջինս անհրաժեշտ պահերին անկարող է գտնվում հեռու պահել ազգին մոլորություններից եւ մատուցելու նրան իր իսկ հավիտենական արժեքները:

* * *

Ա. Գ.-ը պետք է հիմնավորի Արարիչ-Ցեղ-անհատ օրգանական կապը: Ցեղային աշխարհիմաստությունն ասում է. որպես ինքնություն՝ անհատը գոյություն ունի տեսակի (Ցեղի) մեջ, եւ նրա՝ իբրեւ անցավորի բնական կապը Աստծո՝ իբրեւ հավիտենականի հետ, անցնում է իր տեսակը (Ցեղը) հավերժացնելու ճանապարհով: Այլ խոսքով, միայն Ցեղի միջոցով՝ իր հոգին Ցեղի արարչաստեղծ Ոգուն միաձուլելով, անհատը կարող է մերձենալ Արարչին: Ըստ այդմ, Ա. Գ.-ը պետք է մերժի մահը հավիտենական կորստի հետ կապող գաղափարը եւ իմաստավորի մահով անմահանալու խորհուրդը:

ՄԱՅՎԱՆ ԵՎ ՀԱՎԻՏԵՆՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

«Ով չգիտե, թե ինչ է մահը, վախենում է մահից.
Իսկ ով գիտե մահը, նրանից չի երկնչում»:

Եղիշե

Հավերժի ու անցողականի կնճիռը յուրաքանչյուր խորհրդածողի պարտադրում է մահվան իմաստավորում, նրա խորհրդի վերծանում: Դեռ անտիկ աշխարհում են բնորոշել՝ «իմաստասիրությունը խորհրդածություն է մահվան մասին»:

Ո՞րն է անհատի համար իր մահվան խորհուրդը, ի՞նչ կապ ունի ինքը՝ իբրև «անցավոր-մահկանացու», հավիտենականի եւ բացարձակի հետ: Ի՞նչ իմաստ կա նրանում, որ ինքը պիտի կամովին զոհաբերվի Հայրենիքին, մարտիրոսանա գալիք սերունդների համար:

Ցեղային իմաստաբանությունն ասում է. կա արարչաստեղծ Հայ ոգին, որ մարմնավորվում է այս կամ այն հայ անհատի մեջ, եւ վերջինս այդ Ոգու կրողն ու անձնավորումն է միայն. նրա մարմնացյալ մահով իր հոգին, որ մասնիկն է Հայ ոգու, վերամարմնավորվում է այլ հայերի մեջ, որով շարունակում է գործել ու հարատևել: Եվ այդ Ոգուն միաձուլվելով (իմա՛ անձնապես ոգիանալով) միայն հայ անհատը կարող է կապվել մշտնջենավոր բացարձակին՝ մերձենալ Աստծուն:

«Մահ չկա՛, կորուստ չկա՛ տիեզերքում, կա՛ աստիճանական ոգիացումը նյութի, ոգու անվերջ զարգացում, կատարելագործում կա՛... Անմեռ է մեզ սկզբնավորող, մեզ շնչավորող զորությունը, բանը, ոգին».
այսպես է մերժում Ցեղային աշխարհիմաստությունը՝ մահը հավիտենական կորուստի հետ կապելու մեղանչելի գաղափարը:

Զփորձելով շատ ծանրանալ բնազանցական եւ էաբանական խորք ունեցող այս ոչ դյուրամարս մեկնությունների վրա, ավելի տեսանելի դիրքերից նայենք մեր «Ցեղի կյանքի գրքին»՝ Հայոց պատմությանը:

5-րդ դարում Եղիշեի գրչով բանաձևվեց մահվան այն ընթացումը, թե գիտենալով մահվան խորհուրդը՝ հաղթահարել ես մահը, չգիտենալով՝ նրա գերին ես:

- Ճշմարտորեն ազատ է նա միայն, ով ազատ է մահվան երկյուղից,- իմաստասիրում է Նժդեհը: Մահվան վախն է, որ ստիպում է մարդուն դառնալ մորթապաշտ, խոսքի եւ գործի մեջ՝ աններդաշնակ, մեծագործությունների՝ անընդունակ: Մահվան սպառնալիքն է, որ պարտադրում է հակառակորդին ենթարկվել հաղթողի կամքին: «Այն օրեն, երբ Հայր վախենալ սկսեց մահեն, այն օրեն օտարը թագավորեց Հայաստանում», - ասում է կրկին Նժդեհը՝ բացահայտելով մեր պատմական դժբախտությունների հոգեբանական պատճառներից մեկը:

Իսկ մահվան սարսափը արդյունք է նրա չգիտակցման, չիմաստավորման, այսինքն՝ Ոգու հավիտենության նկատմամբ թերահավատության: Ավարայրի մարտից առաջ Վարդանն իր զորքին ոգեպնդում էր. «Վախը թերահավատության նշան է. թերահավատությունը մենք վաղուց ենք մերժել մեզանից. նրա հետ թող վախն էլ փախչի մեր մտքերից ու խորհուրդներից»: Մամիկոնյան իշխանը, որ խորին հավատ ուներ Ոգու հավիտենականի նկատմամբ ու այդպիսով հաղթահարած էր մահվան վախը, պատվիրում էր մարտիկներին՝ «մահն ընդունել ուրախ սրտով»:

Մամիկոնյան ռազմաշունչ ասպետները, որ սուր վերցրին Աստծո անունով ու Հայրենիքի համար, օրինակելիորեն դրսևորվեցին մեռնելու բարդ արվեստում եւ իբրև ուխտ՝ դարերին փոխանցեցին իմացյալ մահվամբ անմահանալու սրբազան պատգամը: Եւ ինչու՞ միայն նրանք... Շատ հայորդիներ գիտեցան մահվան մեջ իմաստ դնել եւ որպես կյանքի նպատակ ունեցան՝ Ցեղի ու Հայրենիքի համար նվիրաբերվելը: «Ապրել ու մեռնել Հայրենիքի համար, ահա այն խնդիրը, որը ես եմ ընտրել...»: ասում էր Աբովյանը: Վստահաբար կարելի է պնդել, որ այսպես են հասկացել մեր պատմության մեջ հերոսացած, հետեւաբար, իրենց գոյությունը իմաստավորած բոլոր հայկազուններն անխտիր:

Ազգի հավիտենության համար կռվելու եւ մեռնելու պատրաստակամություն ունեցող որեւէ հայորդի, գիտակցորեն թե բնագործն, իր համար որոշել է՝ սեփական մահով անմահացնել Ցեղը: Զեյթունի 1862թ.-ի ապստամբության ժամանակ, երիտասարդ Մարկոս Թաշճյանը, որ վճռել էր շարքից հանել թշնամու մահաբեր հրանոթները, ընկերների հորդորանքներին՝ թե «անմիտ մեռնելու կերթաս», պատասխանում է. «Այո՛, գիտեմ պիտի մեռնեմ, բայց ուրիշները պիտի ապրեցնեմ»:

Մեր դարի 30-ական թվականների Հայկական ցեղային շարժման գաղափարա-խոսքերը, իբրև դասական հայի գերագույն բարոյական, սահմանեցին Ցեղի ու Հայրենիքի հավիտենականի համար մեռնելու բացարձակ կամքը, որը մահն իմաստավորած հայ մարդու վճիռն է, նրա ներքին մղումը՝ արիաբար մեռնելու Հայության եւ Հայաստանի համար:

Մեռնել, բայց չպարտվել, չտեսնել Հայրենիքը նվաճված - ահա՛ հազարամյակների խորքից եկած հայոց ռազմական բարոյականի օրենքը, որ առաջնորդել է հայ ռազմիկին եւ հնարավոր դարձրել մեր Ցեղի հարատեւումը: Պատմահայրը Հայկյան Արամի մասին ասում էր, թե նա «լավ էր համարում հայրենիքի համար մեռնել, քան տեսնել, թե ինչպես օտարացել ազգերը ոտնակոխ են անում իր հայրենիքի սահմանները եւ օտարները տիրում են իր արյունակից հարազատների վրա»: Հազարամյակներ առաջ եւ հազարամյակներ հետո նույն բարոյականը... Որովհետեւ նույն ազգային Ոգին է, արարչաստեղծ Հայոց հավիտենական ոգին:

Ո՛չ միայն մեռնելով Ցեղը ապրեցնել, այլեւ՝ թշնամուն մեռցնելով: «Վա՛յ այն ազգին, որ մեռնել ու մեռցնել չգիտե մի վսեմ գաղափարի համար». ասում է Ահարոնյանը: Այո՛, նաեւ մեռցնել. ճի՛շտ են վերագնահատել, որ եթե ժամանակին հայ կամավորական գնդերը բնաջնջեին իրենց գրաված թուրքական բնակավայրերը, ապա Քեմալը չպիտի ստեղծեր միլիտարական շարժումը:

Մեզանում փորձեր են արվել համառոտ նշանաբանել կյանքի ու մահվան խնդիրները: Մենք կանգ կառնենք երկու նշանախոսքերի վրա՝ «ազատութիւն կամ մահ» եւ «մեզ համար չկա՛ մահ, մահ մեր թշնամուն»:

Ազատութիւն կամ մահ... Որքան մեզ հայտնի է, այս կարգախոսն առաջին անգամ տվել է Ռ. Պատկանյանը՝ իր «Վարդապետարանում»: Բնական է, որ այն ժամանակ հոգեւորքի մեջ գտնվող հայության համար ստրկական վիճակը նախընտրելի չէր մահից եւ հայորդին, հուսահատ, կամ ուզում է ազատագրվել, կամ՝ մեռնել Ազգի համար եւ չտանել ստրկության անարգանքը:

Տասնամյակներ հետո, հոգեբանական մշակում ստացած եւ մահին հաղթած Դավիթ-Բեկյան ուխտյալները մարտակոչում էին՝ «մեզ համար չկա՛ մահ, մահ մեր թշնամուն»: Այդ ուխտի նվիրյալի համոզմամբ իր անձնական մահը՝ մահ չէր, այլ՝ անմահացում, քանզի անմահ է մեր Ոգին.- մենք անմահ ենք: Իսկ մահ պետք էր սփռել թշնամու բանակում, նրա ոգին ջարդելով, նրան մեռցնելով:

Ցեղին է հիշել, որ Հայոց ցեղապետ Հայկը, Բելի դեմ ճակատամարտից առաջ, իր զորքին չպատվիրեց մեռնել, քանզի «կմեռնենք, եւ մեր ցեղը Բելի ծառայության տակ կընկնի», այլ՝ ցույց տալ թշնամուն բազկի զորություն, եւ այդ դեպքում «կհաղթենք ու կապրենք ազատ»:

Ասենք նաեւ, որ «ազատութիւն կամ մահ»-ը, որում ինքնազոհաբերումը դրսեւորվում է իբրև հուսահատական ճիգ եւ դառնում ինքնանպատակ, առավելապես անհատական կարգախոս է, բայց ո՛չ համազգային, քանզի Ազգի ազատությունը նվաճելի է նրա զավակների մի՛ մասի մահով: Իսկ «մեզ համար չկա՛ մահ, մահ մեր թշնամուն»-ը ընդհանրական նշանախոսք է, որը ցուցանում է Ազգի անմահության համար՝ թշնամուն մեռցնելու աննահանջ կամք:

Մեռնելով եւ մեռցնելով՝ անմահացնել Ցեղը - ահա՛ մահվան ու հավիտենության խորհուրդը:

Եվ վստահաբար կարող ենք ասել, որ գոյության իմաստը հասկացել են նրանք, ովքեր Ցեղի հավերժության ընկալումով՝ իմաստավորել են իրենց անցավոր ներկան եւ գիտակցել մահով անմահանալու աստվածային ճշմարտությունը:

Ա՛յդ է սովորեցնում նաեւ մեր մարգարեն. «Ապրել ու գործել միայն ա՛յն բանի համար, որի համար արժե մեռնել, եւ մեռնել ա՛յն բանի համար, որի համար արժեք ապրել»:

* * *

Ա.Գ.-ը պետք է կարողանա ներդաշնակել աշխարհայեցողության զգացական եւ գիտակցական կողմերը՝ կարելորելով ինչպես անհատի ազգային զգացումը, այնպես էլ՝ նրա ազգային գիտակցությունը*:

Իր տեսաբանված եւ, որոշ դեպքերում, խորհրդապաշտական կողմերով հանդերձ, Ա.Գ.-ը պետք է լինի մատչելի եւ գործադրելի:

* Ազգային զգացումը արդյունք է ազգային հավաքական էության, եւ առանձին անհատի մեջ հանդես է գալիս իբրև այդ հավաքական էությունից փոխանցված մասնիկ: Այս դեպքում, անհատը բնազոհաբար զգում է, որ ինքը կապված է մի հավաքականության եւ զգացումի

(բնագրի) թելադրանքով ապրում է այդ հավաքականության կյանքով (կենցաղով, բարոյականով եւ այլն):

Ազգի հավաքական գիտակցությունը ձեւավորվում է նրա առանձին անհատների գիտակցությունների միավորումով եւ ամբողջացումով: Անհատի ազգային գիտակցությունը հենվում է նրա ազգային զգացումի վրա. դա է ամենասերտ կապը ազգի առանձին անհատների գիտակցությունների միջեւ: Այս դեպքում, անհատը սկզբում գիտակցում է այն կապերը, որ կապում են իրեն ազգային հավաքականությանը, այն առանձնահատկությունները, որոնցով ինքը տարբերվում է մյուս ազգերից, գիտակցում է սեփական արժեքը ազգերի համալիրում, ապա, գիտակցաբար կամենում է պահպանել ու զարգացնել դրանք՝ այդպիսով հավերժացնելով իր ազգային անկրկնելիությունը, ամրապնդելով ազգի հավաքական միությունը:

ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ. ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

Պետական գաղափարախոսության մասին խոսելիս, նախ հարկ կա խոսել պետության, իսկ ավելի շուտ՝ ազգային պետության մասին: Ազգային պետությունը տվյալ ազգի՝ հայրենի հողի վրա հաստատված ինքնիշխան կառույցն է, որը կոչված է իրականացնելու այդ ազգի իղձերը, նպատակները, այսինքն՝ կյանքի կոչելու ազգային գաղափարախոսությունը: Ազգային պետության գոյության դեպքում, պետական գաղափարախոսությունը եթե չի էլ նույնանում, ապա առնվազն հենվում է ազգային գաղափարախոսության վրա (իսկ միազգ պետության դեպքում՝ նույնանում է):

Հետեւաբար, որպեսզի հայոց պետությունը կարողանա իր առջեւ դրած խնդիրները լուծել, նրա հիմքում եղած գաղափարախոսական համակարգը պետք է լինի ազգային: Մեր բոլոր հանրապետությունների օրոք պետության հիմքում ընկած արժեքային համակարգերը ազգային չեն եղել: Եվ այդ արժեքային բազիսի վրա ստեղծված կրթական, օրենսդրական, տնտեսական* վերնաշենքերը չէին կարող եւ հիմա էլ չեն կարող արդյունավետ գործել, քանզի ներդաշնակ չեն մեր ժողովրդի ոգեկառույցին**:

Ազգային եւ պետական գաղափարախոսությունների գրեթե նույնացման պարագայում, մենք հարկ ենք համարում խոսել ոչ թե պետական գեղափարախոսության, այլ դրա իրացման, այսինքն՝ ազգային-պետական քաղաքականության մասին:

Այստեղ մենք կտանք մի քանի քաղաքական հարցադրումների գաղափարաբանված (ազգային գաղափարախոսությամբ հիմնա-վորված) պատկերը:

* Ի դեպ, եթե կրթության եւ օրենսդրության ազգային նկարագրի հարցը մեզանում շատ թե քիչ ընկալված է (կրթության խնդիրն է՝ հայ մարդու եւ Հայաստանի քաղաքացու ձեւավորումը, օրենսդրությանը՝ ազգի ոգեկառույցին եւ աշխարհի փորձին ներդաշնակ օրենքների ստեղծումը), ապա նույնը չի կարելի ասել տնտեսության գաղափարաբանված լինելու, ազգային նկարագիր ունենալու անհրաժեշտության մասին:

Անհատի բարեկեցությունն ասելով, այսօր գրեթե բոլորը հասկանում են նրա տնտեսական բարեկեցությունը: Արեւմտյան լիբերալիզմը այն հռչակել է իբրեւ մարդու կյանքի նպատակ եւ նրան դիտում է իբրեւ «տնտեսական էակ», անկախ իր ազգությունից, դավանանքից... Ըստ այդմ՝ երջանկությունն է անձի կյանքի նպատակը, իսկ երջանկության աղբյուրը տնտեսական բարեկեցությունն է: Եվ «աներիկյան երազ» ասվածն էլ դրա կոնկրետացումն է՝ ձգտի՛ր դառնալ միլիոնատեր: Այստեղից էլ սահմանվում է պետության գոյության իմաստը՝ ապահովել հասարակության բարեկեցությունը:

Ազգային արժեհամակարգում թե՛ անհատի, թե՛ ազգի գոյության իմաստը իր էության, այսինքն իր հոգեմտավոր կերտվածքի իրացումն է, այլ ո՛չ ընդամենը իր կենցաղի ու ֆիզիկական պահանջումների բավարարումը՝ տնտեսական կյանքի կազմակերպմամբ: Ըստ այդմ, անհատի կամ ազգի բարեկեցությունը միայն տնտեսական վիճակով չէ պայմանավորվում,

այլ առավելապես՝ նրա հոգեմտավոր գծերի արտահայտման չափով: Այս առումով, ազգի կամ անհատի տնտեսական բարեկեցությունը, տնտեսական շահը ոչ թե նպատակ են, այլ միջոց՝ նրանց հոգեւոր ու մտավոր հատկանիշների լիարժեք դրսևորման համար, իսկ պետության խնդիրն է՝ այս սկզբունքի իրացումը:

Հասկանալի է, որ նման կենսափիլիսոփայությամբ ստեղծված տնտեսակարգը էապես պիտի տարբերվի եղածից:

** Հայաստանում եւ, առհասարակ, հայկական միջավայրում գործող եւ ազգային ծրագրեր հռչակած ցանկացած կազմակերպության գաղափարա-խոսություն պիտի ածանցվի Ա.Գ.-ից: Իսկ առանձնահատկություններ ու տարբերություններ կարող են լինել Ա.Գ.-յան առաջադրած խնդիրները լուծելու մոտեցումների մեջ միայն:

ԱՐԵՎԵԼՔ, ԹԵ՞ ԱՐԵՎՍՈՒՏՔ

Հոգեկերտվածքով եւ բնաշխարհագրությամբ մենք եւ մեր բարձրավանդակը ո՛չ Արեւելք ենք, ո՛չ Արեւմուտք, բայց միաժամանակ ե՛ւ Արեւելք ենք, ե՛ւ Արեւմուտք: Մենք համադրույթ ենք Արեւելքի եւ Արեւմուտքի՝ թե՛ հոգեմտավոր գծերով, թե՛ աշխարհաքաղաքական դիրքով. մի յուրահատուկ խաչմերուկ արեւելյան եւ արեւմտյան մշակույթների, կրոնների, քաղաքակրթությունների, տնտեսական ուղիների... Մենք հոգով Արեւելք ենք, մտքով՝ Արեւմուտք:

Սակայն ամենից առաջ մենք Մենք ենք՝ իբրեւ ինքնատիպ էություն եւ Բնություն, իբրեւ Ազգ եւ Հայրենիք, իբրեւ Հայ եւ Հայաստան:

Բայց մեր գործնական պահվածքը, որդեգրած ուղին չեն բխում առարկայական այս իրողություններից: Մենք ամեն ինչով «ձգտում» ենք Արեւմուտք, իսկ Արեւելքում չենք փնտրում այն, ինչ պետք է փնտրել: Կա ներդաշնակության խախտում՝ «քաղաքակրթական Արեւմուտքի» եւ «մշակութային Արեւելքի» հանդեպ մեր կողմնորոշումներում: Պետք է այն վերականգնել:

Մենք հոգով պետք է լինենք Արեւելքում՝ սնվենք այնտեղի հոգեւոր իմաստություններից, մտքով՝ Արեւմուտքում, մշտապես հաղորդակից բնագիտության եւ տեխնիկայի նվաճումներին:

Մենք դաշնակիցներ պետք է փնտրենք թե՛ Արեւելքում, թե՛ Արեւմուտքում՝ առավելապես ելնելով ժողովուրդների հոգեհարազատության եւ քաղաքակրթական ընդհանրության սկզբունքից:

Իսկ ամենից առաջ մենք Մենք պետք է լինենք՝ իբրեւ Հայ եւ Հայաստան*:

* Ցավով պիտի արձանագրել, որ հայության հիմնական մասի մոտ ազատության կամ ինքնիշխանության գաղափարն առ այսօր չի դարձել հոգու պահանջ:

Այս տարիներին մեր պետությունը գրեթե չարեց ոչինչ՝ անկախության գաղափարը հայության համար իրապես կենսատու դարձնելու: Նույնիսկ վերջին տարիների մեր էական նվաճումները՝ Արցախի ազատագրում եւ Հայաստանի թուրքաթափում, մեզ համար ոգևորության աղբյուր չդարձան:

Իսկ այս ընթացքում Հայաստանի կախվածությունը համաշխարհային տարաբնույթ կառույցներից մեծացավ այնքան, որ դժվար է ասել՝ առաջ Ռուսաստանից էինք ավելի կախված, թե՞ հիմա՝ դրանցից: Հայաստանի «բաղձալի» ներկայությունը այսպես կոչված միջազգային կազմակերպութ-յուններում մեր ժողովրդին, բացի համակողմանի կախվածությունից, դեռ ոչինչ չի տվել: Այդ կառույցներում մեր պետությունը հանդես չի գալիս իբրեւ ինքնիշխան սուբյեկտ. այն ընդամենը օբյեկտ է՝ գլոբալիզացիայի միջոցով ամերիկյան արժեքները ներմուծելու համար:

Մեզանում մտածում են դրսից պարտադրված կարծրատիպերով, եւ մեր քաղաքական «ընտրամու» ամենամեծ դժբախտությունն այսօր՝ իր մտավոր կախվածությունն է Արեւմուտքից: Եթե այնտեղ ասում են «քաղաքացիական հասարակություն», այստեղ դա ընկալում են իբրեւ

դրախտ: Եթե ասում են «գլոբալիզացիա», մեզանում հասկանում են քաղաքակրթության վերջին նվաճում: Օտար կազմակերպությունների ներկայացուցիչներն ավելի մեծ ազդեցություն ունեն մեր երկրում, քան ՀՀ իշխանությունները, իսկ նրանց խորհուրդ-հրահանգները գրեթե պարտադիր են մեր պետական օղակների համար: Հիմա էլ փորձում ենք Արեւմուտքից կախվածությունը, կոմպլեմենտարության սկզբունքով, «հավասարակշռել»՝ Ռուսաստանից կախվածության աստիճանը մեծացնելով, փոխանակ՝ այդ հակակշիռների վրա սեփական անկախության աստիճանը մեծացնելու ...

Եվ անկախության այս 10 տարիների հեռվից մենք ամրագրում ենք, թե իրական անկախությունը մեզ դեռ հարկ է նվաճել. նվաճել քայլ առ քայլ՝ մեր Հավերժի ճանապարհին օտարից կախվածությունները անընդհատ հաղթահարելով:

Իսկ մինչ այդ, մեր հավաքական գիտակցության մեջ պետք է վերստին բորբոքել ազգային անկախության գաղափարը եւ, միաժամանակ, հանում մեր ինքնիշխանության, միությունների փնտրել ժողովուրդների եւ պետությունների հետ՝ հոգեհարազատության եւ քաղաքակրթական ընդհանրության հիման վրա: Եվ սա կարող են անել միայն մարդիկ, ովքեր ազգային ինքնահարգանքի զգացում եւ հայրության ապագայի նկատմամբ անբեկանելի հավատ ունեն:

ԴԻՍԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՄՔՆ ՈՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՄԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

«Երբ փչում է քամին,- ասել է Ման,- հարկավոր է, ոչ թե վրան կառուցել, այլ՝ հողմաղաց»: Այսինքն, ոչ թե քանումն դիմադրել, այլ՝ նրա ուժը օգտագործել: Բայց նման կարգախոսը ճիշտ է ինքնապահպանման ներքին մեխանիզմներ եւ հնարավորություններ ունեցող երկրների ու ժողովուրդների համար: Իսկ մե՞զ համար:

Մենք պարտավոր ենք եւ վրան կառուցել, եւ հողմաղաց: Վրանը պետք է լինի մեր դիմադրական համակարգը, որի հիմնական կրողը ժողովուրդն է, կառույցները՝ ընտանիքը, դպրոցը, բանակը, եկեղեցին, իսկ հողմաղացը մեր քաղաքական համակարգն է, որի իրացմանը պետք է լծվեն ազգային բարոյականությունն ու քաղաքական իմաստությունը յուրացրած գործիչները: «Վրանների եւ հողմաղացների» քաղաքականությունը մեզ համար պետք է լինի կողմնորոշիչ:

Բայց դրա համար հարկ է, որ մենք կարողանանք գործել իբրեւ համախումբ, նախ եւ առաջ՝ հաղթահարելով մեր ներքին հակադրություն-ները:

ՌԵԱԼԻԶՄ, ԹԵ՞ ԻԴԵԱԼԻԶՄ

Ընդունված է ասել, որ հասարակական-քաղաքական կյանքում ռեալիստները նրանք են, որոնք առավել կարեւորում են ուժերի կայուն հարաբերակցությունը՝ առանց բարոյական, գաղափարական արժեք-ների գերակայության նախապայմանի, իսկ իդեալիստները բոլոր կարգի հարաբերությունների հիմքում տեսնում են հենց այդ արժեքները: Ու որպես կանոն, ռեալիզմը (իրապաշտություն) հակադրում են իդեալիզմին (գաղափարապաշտություն):

Սակայն ռեալիզմը կամ պրագմատիզմը (գործնապաշտություն) հակադրել իդեալիզմին եւ այն ռոմանտիզմ համարել՝ կնշանակի արեւմտյան քարոզչական տեխնոլոգիաների ծուղակն ընկնել, որոնց նպատակը պրագմատիզմի կամ ռեալիզմի անվան տակ՝ մարդկանց գաղափարների, իդեալների դաշտից կտրելն է:

Այնինչ, ռեալիզմը կամ պրագմատիզմը գործիք են իդեալների ու գաղափարների իրականացման համար, իսկ կտրվելով արժեքային այդ դաշտից, մարդն աստիճանաբար շեղվում է բուն նպատակից եւ դառնում հեշտ կառավարվող:

Այս առումով, մեր երկրին ու պետությանը պետք չեն գաղափարազուրկ ռեալիստներ կամ իդեալներ չունեցող պրագմատիկներ, ոչ էլ՝ կյանքից կտրված ցնդաբաններ կամ երազկոտ ճակատագրապաշտներ, այլ՝ կյանքի իրական պայմանները խորքով իմացող, նպատակասլաց եւ գաղափարական գործիչներ:

ԵԶՐԱՓՈՎԱՌԻՄ

Մեր երկիրը հոգե-բարոյական վերանորոգման, նոր արժեքների հաստատման, ասել է՝ արմատական-համակարգային փոփոխությունների կարիքն ունի: Իսկ համակարգ փոխել,

կնշանակի նախ հասարակության հիմքում եղած արժեքային համակարգը փոխել. ձեւավորել արժեքների այն բազիսը, որի վրա պիտի բարձրանան տնտեսական, իրավական, կրթական վերնաշենքերը: Դա կնշանակի՝ փոխել պետության արտաքին եւ ներքին քաղաքականության հիմքում դրված սկզբունքները, հասարակական զարգացման ուղղությունը, իշխանություն-ժողովուրդ հարաբերությունների դրվածքը, կարգա-վորվածություն մտցնել դիմություն-ընդդիմություն, Հայրենիք-Սփյուռք, պետություն-եկեղեցի առնչություններում, ազգային կառույցների միջեւ ապահովել ընդհանուր նպատակներից բխող համաձայնեցված գործունեություն: Դա կնշանակի՝ անցում եսակենտրոն-նյութապաշտական համակարգից՝ ազգակենտրոն-հոգեւոր համակարգի:

Սեփական արժեհամակարգի եւ գաղափարախոսության առաջադրումը դարձել է հրամայական:

Աշխարհն ինքը նոր արժեքների, նոր գաղափարների երկունքի շեմին է. մարդու իրավունքներն ու անհատի ազատությունը, ազատ շուկան եւ քաղաքացիական հասարակությունը վերահիմաստավորման անհրաժեշտություն են զգում: Կան մենք կհասկանանք դրա անխուսափելիությունը եւ կստեղծենք գաղափարախոսական մեր զենքը, կան ստիպված կլինենք, հերթական անգամ, կուրորեն ընդունելու օտարի պարտադրածը:

Հավելված

Յ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԴԵՐԻ ԵՎ ԱՆԵԼԻՔԻ ՇՈՒՐՁ*

Ի սկզբանե փաստենք, որ մեզ համար Յ.Յ.Դ. խնդիրը կարելուովում է նրա համահայկական եւ աշխարհասփյուռ կառույց լինելու, որով, իր նպաստավոր գործունեության դեպքում՝ ազգովի շահելու, իսկ ձախողելու պարագայում՝ ազգովի տուժելու հանգամանքով: Ըստ այդմ, Դաշնակցությունը սովորական կուսակցություն չէ: Միաժամանակ, նա ունի հմայք, առասպել եւ առաքելություն, բաներ, որոնք հատուկ են թերեւս միայն Հայ եկեղեցուն, եւ, որոնց բացակայության դեպքում Դաշնակցությունը դառնում է շարքային կազմակերպություն:

Ինչո՞ւմն է Յ. Յ. Դ.-ի հմայքը: Որեւէ գաղափարական դաշնակցական կիսատատի, որ Դաշնակցության ուժն ու հմայքը իր Ծրագրի, Կանոնագրի կամ կազմակերպական կառույցի մեջ չէ, այլ՝ որոշակի ավանդույթներից ձեւավորված բարոյականի, որը հայտնի է Դաշնակցականություն անվամբ: Իսկ Դաշնակցականություն ասել է՝ ա) նվիրումի եւ նահատակության ոգի, բ) հեղափոխականություն, գ) մարտական եւ կազմակերպական կարգապահություն, միաժամանակ: Ահա այն բարոյականը, որը հայության հարյուրամյա կազմա-կերպությունը դարձնում է հմայքոտ: Այդ հմայքը պե՛տք է պահել:

Դաշնակցությունն ունի առասպել, որը ձեւավորվել է իր փոթորկոտ պատմությամբ, նվիրական հերոսներով եւ տասնամյակներ կենսունակ մնալու հանգամանքով: Առասպելը պե՛տք է փայփայել:

Դաշնակցությունն ունի առաքելություն: Նա պատմական ասպարեզ իջավ արեւմտահայոց ազատագրության դրոշով, բայց պատմությունը մեզ հեզնեց եւ մատուցեց սփյուռք: Դաշնակցության հիմնական առաքելությունը մնում է Սփյուռքի հայրեն պահպանումը եւ նրա Դարձը Արեւմտահայաստան: Այս առաքելության կայացումն անցնում է Հայկական պետության ինքնիշխանացման, Ջավախքի եւ Նախիջեւանի ազատագրման ճանապարհով:

Ի դեպ, Հայկական պետության ներսում Դաշնակցությունը պետք է գործի առավելապես իբրեւ բարոյական ուժ. նա պետք չէ հրապուրվի գործադիր իշխանության լծակներով՝

ա) այսօրվա անխուսափելի մրոտումից զերծ մնալու, որով՝ իր հմայքն ու առասպելը պահելու,

բ) դրսի ճնշումներից պետությանն, ըստ հնարավորի, ապահովագրելու,

գ) պետության հետ համագործակցությունը քողարկելու համար**:

Միաժամանակ, նա պետք է ունենա տեղեր խորհրդարանում՝ ընտրված համամասնական կարգով, որոնց միջոցով զգացնել տա իր ներկայության մասին երկրում: Իսկ Ջավախքի ու Նախիջեւանի ազատագրման հարցերում Հ.Յ.Դ.-ն պետք է լինի հիմնական մուկետիկն ու գործադրողը:

* * *

Հ.Յ.Դ. այսօրվա ճգնաժամը, անշուշտ, նաեւ համազգային ընդհանուր ճգնաժամի արդյունք է, բայց եւ միանշանակ է, որ այդ ճգնաժամը պետք է հաղթահարվի նախ համահայկական կառույցների ներքին բարենորոգման շնորհիվ:

Հնարավոր է Հ.Յ.Դ. ներսում բարենորոգում: Ինչ-ինչ հիմնավորումներով՝ ո՛չ ասողները ակամա մերժում են բարեփոխման հնարավորությունը, ասենք, նաեւ Պետության եւ Եկեղեցու դեպքում: Հնարավորությունը չբացառողները կուսակցությունից ակնկալում են ինքնանորոգում՝ վերագնահատման ճանապարհով. այլապես, առկա ճգնաժամի շարունակումը կազմակերպության համար կլինի ինքնակործանում:

Մեր կարծիքով, Հ.Յ.Դ. ինքնանորոգման համար անհրաժեշտ են՝

ա) Կուսակցության ներսում պատմականորեն առաջացած եւ իրենց ժամանակների կուսակցական չափանիշներով գնահատված մի շարք շարժումների (Մարտկոցական, Ցեղակրոն, Տարոնական եւն.) վերագնահատում, դրանք ներկայացնելով իբրեւ, հիմնականում առարկայական գործոններով թելադրված՝ ներկուսակցական պայքարի օրինաչափ դրսեւորումներ: 1970-80-ականների Սփյուռքի զինյալ-ազատագրական պայքարի՝ համահայկական չափանիշներով վերար-ժեւորում:

բ) Մի շարք վերկուսակցականացած եւ հանիրավի մոռացության մատնված գործիչների (Շահան Նաթալի, Հայկ Ասատրյան, Աբրահամ Աշճյան եւն.) նորովի արժեւորում: Այս առումով խիստ կարեւոր է Դաշնակցություն-Նժդեհ՝ առաջին հայացքից կնճռոտ, բայց լիովին հաղթահարելի խնդրի լուսաբանումը:

Ի դեպ, այս ամենը պետք է անել առանց անհարկի քողարկումների, տեղ չտալու համար հակադաշնակցական շահարկումների:

գ) Հ.Յ.Դ. գաղափարաբանության ազգայնականացում, այսինքն՝ ազգային եւ ընկերվարական դրույթների հաշվեկշռի փոփոխում՝ ի նպաստ առաջինի:

դ) Կուսակցության հայաստանյան գործունեության եւ Ազգային գաղափարախոսության խնդրում՝ իր մենաշնորհ պահվածքի արմատական վերանայում՝ վերը շարադրված սկզբունքների համաձայն:

Ինչեւէ: Մենք ընդամենը ակնարկով փորձեցինք վերաիմաստավորել Դաշնակցության դերն ու անելիքը մոտակա տարիներին: Մենք տեսնում ենք Հ.Յ.Դ. համահայկական արժեքը, եւ ուզում ենք, որ նա այդպիսին մնա նաեւ XXI դարում: Բայց կուսակցության պատմության էջերը թերթելով, մենք այս հարյուրամյակում կուզեինք տեսնել ո՛չ թե երիտթուրքերից խաբված կամ եվրասոցիալիզմ տենչող, այլ՝ իր ներսում Ցեղակրոն, Տարոնական շարժումներ ծնելու (նաեւ պահպանելու) ընդունակ Դաշնակցություն. ո՛չ թե Սովսես Տեր-Գալուստյանների ու Ջորջ Մարտիկյանների, այլ՝ Նաթալիների ու Նժդեհների Դաշնակցություն:

Եվ այդ տեսլականով, մենք այսօր ուզում ենք զգալ Հ.Յ.Դ. ինքնանորոգման ճիգը եւ Նժդեհի լավատեսությամբ ասել. «Դեռ իր լինելիության մեջ է Դաշնակցությունը: Նա դեռ չի ասել իր վերջին խոսքը»:

* Հայաստանի քաղաքական դաշտի առումով՝ մենք հատկապես անդրադառնում ենք Յ.Յ.Դ.-ին, քանզի հայ իրականության մեջ տարիներ շարունակ հենց սույն քաղաքական ուժն է ազգային գաղափարախոսության հարցում ցուցաբերում ամենահավակնոտ, մենաշնորհ մոտեցումներ:

** Մեր գնահատմամբ, Պետություն-Դաշնակցություն հարաբերությունները պետք է լինեն Էջմիածին-Անթիլիաս ենթադրվելիք հարաբերությունների կարգի: Իհարկե, մեր եկեղեցիների պառակտվածությունը ազգային ողբերգություն է, բայց պատմական այս փուլում, հատկապես քաղաքական նկատառումներով, առավել կարելու է նրանց ներքին միությունը՝ արտաքին բաժանումով (օրինակ՝ Անթիլիասի եկեղեցին պետք է միանշանակ դեմ լինի էկոմենիստական շարժմանը, Արեւմտահայաստանի նկատմամբ լինի առավել պահանջատեր եւն.): Այդպես է նաեւ Պետություն-Յ.Յ.Դ. հարաբերությունների պարագայում. Պետության համեմատ, Յ.Յ.Դ.-ն առավել կոշտ եւ արմատական դիրքորոշում պետք է ցուցաբերի բոլոր կարգի արտաքին եւ ներքին կարեւորության խնդիրներում (օրինակ՝ Արցախի շուրջ տարվող բանակցություններում՝ տարածքային զիջումների բացառում, Արեւմուտքի՝ մեզ պարտադրած «արժեքներին» կոշտ դիմակայում եւն.): Բայց մենք արդեն շոշափում ենք ազգային անվտանգության խնդիրների ոլորտը, եւ դրանց մասին կխոսենք այլ առիթով: